

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TASAVVUF TARİHİ BİLİM DALI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

ŞANLIURFA'DA RİFÂİLİK VE RİFÂİ DERGÂHLARI

Firdevs ALKIŞ KAYGIN

ŞANLIURFA - 2021

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TASAVVUF TARİHİ BİLİM DALI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

ŞANLIURFA'DA RİFÂİLİK VE RİFÂÎ DERGÂHLARI

Firdevs ALKIŞ KAYGIN

Danışman
Doç. Dr. Ali TENİK

ŞANLIURFA - 2021

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ONAY SAYFASI

Doç. Dr. Ali Tenik danışmanlığında, Firdevs Alkış Kaygın'ın hazırladığı “Şanlıurfa’da Rifâîlik ve Rifâî Dergâhları” konulu bu çalışma 17/09/2021 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

- Oybirliğiyle / Oy çokluğu ile

İmza

Danışman	Doç. Dr. Ali TENİK	
Üye	Prof. Dr. Abdulvahap YILDIZ	
Üye	Doç. Dr. Hüseyin KURT	

Bu tezin Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalında yapıldığını ve enstitümüz kurallarına göre düzenlendiğini onaylarım.

Prof. Dr. Şevket Ökten
Enstitü Müdürü

Bu çalışma: Tarafından Desteklenmiştir.

Proje No :

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

ORJİNALİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

	T.C.	Doküman No : HRÜ-KYS-FRM-015
	HARRAN ÜNİVERSİTESİ	Yayın Tarihi : .../.../20...
	TEZLİ YÜKSEK LİSANS	Revizyon No :
	ORJİNALLİK RAPORU ve	Revizyon Tarihi :
	BEYAN FORMU	Sayfa No : 1/1

ÖĞRENCİNİN	
Öğrenci No	175230032
Adı / Soyadı	Firdevs ALKIŞ KAYGIN
Anabilim Dalı/Programı	Temel İslam Bilimleri / Tezli Yüksek Lisans
Tez Konusu	Şanhurfa'da Rifâilik ve Rifâi Dergâhları

SOSYAL BİLİMLER. ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen yüksek lisans tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 72 sayfalık kısmına ilişkin, 23/09/2021 tarihinde şahsım/danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 32'dir. Ayrıca Şanhurfa'da Rifâilik ve Rifâi Dergâhları çalışması hiçbir blok kopyalama içermemektedir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yükseköğretim Kurulu Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi, Harran Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesini ve Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Şanhurfa'da Rifâilik ve Rifâi Dergâhları çalışması Orijinallik Raporu alınması ve kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

23/08/2021
Firdevs Alkış Kaygın

Yukarıda yer alan raporun ve beyanım doğruluğunu onaylarım. 23./08/2021

Doç. Dr .Ali TENİK
(Danışman)

ÖZET

ŞANLIURFA'DA RİFÂİLİK VE RİFÂİ DERGÂHLARI

ALKIŞ KAYGIN, Firdevs

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ali TENİK

Eylül, 2021, 73 sayfa

Tasavvuf, müntesiplerine Allah'ın rızası dairesinde bir hayat yaşamayı hedefleyen bir ilimdir. Tasavvuf, bu gayesini gerçekleştirmek için ilâhî ilimle yetiştirdiği tahkik ehli âlim sûfiler ve kurduğu tarikatlar aracılığıyla İslâm coğrafyasının farklı yerlerinde irşad hizmetlerini icra etmiştir. Bu irşad hizmetini yerine getiren tarikatlardan birisi de Rifâiyye tarikatıdır. Diğer tarikatlarda olduğu gibi Rifâiyye tarikatında da neşvünemâ bulan birçok kol ve şube insanlara hizmet etmeyi gaye edinmiştir.

Bu çalışmamızda Rifâiyye tarikatının Urfa'ya gelişi ve yaptığı hizmetlerin yanı sıra Urfa'da faaliyet gösteren dergâhlarından bahsettik. Urfa'da Rifâiyye tarikatı hizmetinde bulunan bazı önemli şahsiyetlerin hayatı ve tarikat irşadları hakkında bilgiler verdik. Bunlar Mahmut Fehmi Baba, Basralı Ahmed Zeki Hâfız, Süleyman Zeki Baba ve Nuri Baba gibi zatlardır. Bunun yanında yapmış olduğumuz saha çalışmasında, Mustafa İnce, Abdulsamed Berşe, Ahmed Rifâî gibi müntesiplerle de Rifâiyye tarikatının âdab, erkân, usulleri konusunda ve dergâhlarında icra ettikleri faaliyetler hakkında bilgi edinmeye çalıştık. Bu dergâhların halifelerini ya da mesul şahıslarını tanıtmaya çalıştık. Aynı zamanda yapmış oldukları ritüellerin Rifâiyye tarikatının esaslarıyla kıyaslama imkânını bulduk ve halk üzerindeki etkisinden bahsettik.

Çalışmamız, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, Urfa'nın tasavvuf ve tarikatlar geçişinin bir değerlendirmesini yaptık. Burada tasavvuf ve tarikatların Urfa'nın sosyal, ekonomik ve kültürel hayatına tesirinin genel bir mülâhazasını ele aldık. Birinci bölümde, genel olarak Ahmed er-Rifâî ve Rifâiyye tarikatının tarihi ve kolları hakkında bilgi verdikten sonra Urfa'daki Rifâiyye tarikatının önemli şahsiyetleri ve müntesipleri hakkında bilgi verdik. İkinci bölüm de ise, Urfa'da ki Rifâiyye tarikatının tekke ve dergâhlarını ele aldık. Bu konuların yanı sıra günümüzde Rifâiyye tarikatların kültürünü yaşatmak

amacında olduklarını iddia eden derneklerde yaptığımız saha çalışmasında bazı kişilerle yapılan röportajların değerlendirmelerini yaptık.

Anahtar Kelimeler: Rifâiyye, Tarîkat, Şeyh, Mürîd, Sûfi, Zikir, Burhan.

ABSTRACT

RUFAIS AND RUFAl LODGES IN SANLIURFA

ALKIŞ KAYGIN, Firdevs

Master's Thesis

Department of Basic Islamic Sciences

Advisor: Assoc. Prof. Ali TENİK

September, 2021, 73 page

Sufism is the learning which aims for its followers to lead a life for the sake of Allah. In order to realize its aim through Sufism and scholars who are trained with divine wisdom and cults which are founded by itself, Sufism has carried out a complete guidance service in different parts of Islamic geography. One of the cults, which have fulfilled such a guidance service, is the Rifaiyya cult.

In this study, we have mentioned the arrival of the Rifaiyya cult to Urfa and the services done by the cult as well as the dervish convents acting in Urfa. We've given information about the life of some eminent figures who served in the Rifaiyya cult and their guidance services in the cult. These are the figures such as Mahmut Fehmi Baba, Basralı Ahmet Zeki Hafız, Süleyman Zeki Baba and Nuri Baba. Besides in the fieldwork that we have worked on, We have attempted to get information about the morals, virtues and methods of the Rifaiyya cult and its activities which are performed in their dervish convents through the followers such as Mustafa İnce, Abdulsamed Berşe and Ahmet Rifai.

Our study consists of an introduction and two chapters. We have evaluated the past of Sufism and cults of Urfa in the introduction. We have widely discussed the effects of Sufism and cults on the social, economic and cultural life in Urfa. In the first chapter, after informing generally about Ahmed er Rifai and the past of the Rifaiyya cult and its branches, we have given information about the eminent figures and followers of Rifaiyya cult. As for the second chapter, we have addressed to the dervish convents and dervish lodges of the Rifaiyya cult.

Keywords: Rifaiyya, Cult, Sheikh, Follower, Mystic, Dhikr, Proof.

ŞANLIURFA'DA RİFÂİLİK VE RİFÂÎ DERGÂHLARI

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	II
ORİJİNALİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞANLIURFA'DA RİFÂİYYE TARİKATI

1.1. RİFÂİYYE TARİKATI	15
1.1.1. Ahmed er-Rifâî	17
1.2. RİFÂİYYE TARİKATININ KOLLARI	21
1. 2. 1. Sayyâdiyye Kolu	23
1.3. ANADOLU'DA RİFÂİYYE TARİKATI	24
1.4. ŞANLIURFA'DA RİFÂİYYE TARİKATININ İLERİ GELEN ŞAHSİYETLERİ	26
1.4.1. Basralı Ahmet Zeki Hâfız	28
1.4.2. Mahmud Fehmi Baba	29
1.4.3. Süleyman Zeki Baba	31
1.4.4. Nuri Baba	31
1.4.5. Hacı Ramazan Hafız	32
1.4.6. Şeyh Seyyid Ahmed	33
1.4.7. Şeyh Muhammed Hâlid Efendi	33
1.5. RİFÂİYYE TARİKATININ URFA MÛSİKİSİNE TESİRİ	34

İKİNCİ BÖLÜM

ŞANLIURFA'DA FAALİYET GÖSTEREN RİFÂİYYE DERGÂHLARI

2.1. URFA RİFÂÎ SİDDİKİYE TEKKESİ	36
2.2. SAYYÂDİ KOLU HİCÂZ ŞUBESİ DERGÂHI	37
2.3. SEYYİD AHMED RİFÂİOĞLU DERGÂHI	43
2.4. MUSTAFA İNCE RİFÂÎ DERGÂHI	46

2.5. SAYYÂDÎ KOLU BİRECİK ŞUBESİ	51
SONUÇ	55
KAYNAKÇA	57
RÖPORTAJLAR	61

KISALTMALAR

b.	bin
Bs.	Basım
Çev.	Çeviren
d.	Doğum Tarihi
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	Hicrî
Hız.	Hazreti
ö.	Ölüm Tarihi
r.a	Radiyallahu anh
s.a.v.	Sallallahu aleyhi vesellem
t.y.	Basım Tarihi Yok
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Thk	Tahkik eden
vb.	Ve benzeri

GİRİŞ

İslâm coğrafyasının belli dönemlerde birçok bölgesinde yaşayan halkın en az yüzde altmışı ya da bunun üzerinde bir oranda halkın herhangi bir tarîkate mensubiyeti olmuştur.¹ Bu yüzden tasavvufun ve kurumları olan farklı tarikatların tarihsel süreçte Urfa'da böyle bir etki bıraktığını söylemek mümkündür. Zira Urfa'nın kültür ve medeniyetinin geçmişine bakıldığında tasavvuf ve tarikatların tesiri hem o günlerde hem de bugün birçok yerde açıkça görülmektedir. Tarihsel geçmişte Urfa halkı, İslâm'ı benimsemekle birlikte her dönemde bu kültürün etkisini yoğun bir şekilde yaşamıştır. Bu yüzden şu hakikati unutmamak gerekir ki, Urfa'da farklı dönemlerde halkın tasavvuf kültürünü kabullenmesi ve tarikatlara mensubiyeti daima yüksek oranda olmuştur. Aynı şekilde Urfa halkının genelde tasavvuf ve tarikat kültürüne olan muhabbeti ve mensubiyeti kendisini bazı kurumlarda süregelen geleneklerde açıkça göstermektedir. Araştırmacılara göre, asırlardır Urfa Dergâh Camiinde icra edilen zikir, Urfa'da tarikat intisâbı olan olmayan birçok insanı kendine çekerek onlara öncelikle tarikat zikirlerinin ruhunu tattırarak farklı tarikat usûl ve âdabıyla tanıştırmak tasavvufun o engin atmosferinin havasını yaşatmıştır.² Tarihî geçmişten günümüze kadar Urfa'nın tarikat serüvenine bakıldığında bu coğrafyanın önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Urfa, insanlık tarihi seyrinde birçok kültür ve medeniyetin kavşak noktasında bulunan kadim bir şehirdir. Aynı şekilde birçok kültür ve medeniyetin merkezi olduğu gibi birçok kültürün Anadolu'da zemin bulmasının giriş kapısı görevini üstlenen nadir şehirlerden birisidir. Bu konumundan dolayı Urfa, kültür ve medeniyetler beşiğidir. İnsanlık medeniyet ve kültür tarihinin başlangıcından itibaren bu iki önemli görevi yerine getiren merkezlerdendir. Urfa'daki tarihî maddî kalıntılar, bu şehrin önemli bir kültüre sahip olmasının yanı sıra kadim bir medeniyetin tesirinde yaşadığını açık bir şekilde göstermektedir. Urfa'nın önemli kültür merkezlerinden olmasının birinci sebebi, Urfa'nın tarih boyunca insanlık bilim ve kültür merkezi olan Mezopotamya'nın kapısında olması, diğer sebebi ise

¹ B.G. Martin, *Muslim brotherhoods in nineteenth-century africa* (New York, 1976), 2.

² Ali Tenik, "Sosyo-psikolojik Açıdan Zikir ve Şanlıurfa Dergâh Camii Örneği", *Tasavvuf Dergisi* (2002), 8/93-116.

Urfa'nın medeniyetler beşiği olan Anadolu'nun giriş kapısı konumunda olmasından kaynaklanmaktadır.³

Urfa, İslâm'la tanıştıktan sonra da İslâm kültür ve medeniyetinin en önemli merkezleri arasındaki yerini alır. İslâm ilimlerinin ve kültürlerinin birçok rengi bu topraklarda önemli izler bırakmıştır. Fakat bu renklerin hiçbiri tasavvuf ve tarikatların bıraktığı izin tonunda değildir. Harran ve Urfa çevresindeki tasavvuf kültürünün etkinliği tasavvuf kurumlarının oluşmasından daha önceki dönemlere gitmektedir. Tasavvuf ilminin başlangıcı veya ortaya çıkışı olarak kabul edilen ve "zühd" diye isimlendirilen dönemde de bu bölgede önemli şahsiyetler halkın geneli tarafından sûfi hâllerıyla kabul görmüşlerdir. Zira Ömer b. Abdülaziz (ö.101/720) halifeliği döneminde el-Cezîre kadısı Sabık b. Abdillah gibi şahsiyetlerin şiirlerinde, belagat ve hâllerinde zühd anlayışının tezahürleri yoğun bir şekilde görülmektedir. Bu zat bu konuda halife Ömer b. Abdülaziz'e kasideleriyle nasihatlerde bulunmuştur.⁴ Tarikatların kurumsallaşmadığı bir dönemde Urfa'da önemli sûfi şahsiyetler yaşamış ve halkın büyük teveccühünü kazanmışlardır. Zira tasavvuf ehli, insanların hayatları üzerinde büyük bir tesir bırakarak, onların gönüllerini fethederek onlara, Allah'ın dilediği hayatı yaşatmayı gaye edinir. Zira bu anlayış ve kültürle yetişen insan yukarıda da ifade edildiği gibi, ruhunu yaşadığı şehrin toprağına, taşına işleyerek yaşadığı mekânı da İlâhî murada uygun şekilde dizayn eder. Bu ruhla yoğrulan Urfa gibi şehirler birçok yapılarıyla, sokak ve caddeleriyle tasavvuf rengine boyanarak tasavvuf kültürünü mekânlarıyla, yapılarıyla ortaya koyarlar.

Tarihî geçmişinde birçok ilme öncülük eden Urfa, aynı şekilde belli başlı büyük tarikatların Anadolu'ya yayılmasında da bir köprü görevi üstlenmiştir.⁵ Tarikatların halkın hayatına müdahil olmadan önceki dönemlerde, yani tasavvuf kurumsallaşmadan önce, bölgede halkın içinde doğan onlarla birlikte yaşayan, onların sevincini, özlemine paylaşan, aldıkları ilim ve terbiye ile onlara kılavuzluk yapan sûfi şahsiyetler yetişmiştir. Urfa kültürüne sahip oldukları ilim ve yaşadıkları hâl ile tesir eden tahkik ehli bu sûfiler, bölge kültürünün

³ Ali Tenik, "Tarihsel Süreçte Urfa'da Ahilik Geleneği", *Geçmişten Günümüze Şanlıurfa'da Dinî Hayat* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 315.

⁴ Fikret Işıltan, *Urfa Bölgesi Tarihi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 1960), 108; Ahmet Aslan, "Sabık el-Berberî'nin Hayatı ve Ömer b. Abdülaziz'e Yazdığı Nasihat İçerikli Kasidesi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (Aralık 2006), 143-163.

⁵ Ali Tenik, "Urfa'da Tekke ve Zâviyeler," *Geçmişten Günümüze Şanlıurfa'da Dinî Hayat*, ed. Yusuf Ziya Keskin (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 196.

şekillenmesinde temel harç oldular. Bu sūfî şahsiyetler içerisinde öne çıkanların başında Hâyât b. Kays el-Harrânî (ö. 580/1185) gelmektedir. Harrânî, içinde yaşadığı toplumda halkın problemlerine çözüm getirmeye çalışan ve her konuda danışılan önemli simayken, aynı zamanda devlet idarecilerinin sosyal ve siyasal konuda başvurduğu nadir kişilerden birisidir.⁶

Harrânî'den sonra birçok sūfî şahsiyet, Urfa tasavvuf kültürüne yaptığı katkının yanı sıra, mensup oldukları tarikat bağlılıklarından ziyade, yaşadıkları irfânî hâl ve sosyal hayattaki aktiviteleriyle yöre halkı tarafından büyük kabul görür. Bu şahsiyetler, insanlarla bütünleşerek yaşadıkları için, zamanla bölge halkı bu muhakkik sūfîleri kendilerine rol model olarak benimseyip, yaşadıkları sūfî hâli kendilerine hayat düsturu olarak kabul ettiler ve bunun sonucunda tasavvuf anlayışlarıyla şekillenen bir kültürün tesiri ortaya çıkmış oldu.

İslâm kültür ve medeniyetine tarihî süreçte katkı yapan üç sacayağı varsa, bu ayaklardan birisi de anlayışı ve inşa ettiği kurumlarıyla önemli hizmetler ortaya koyan tasavvuftur. Tasavvuf birçok bölgeye ve şehre kendi anlayışıyla ayrı bir ruh vermiştir. Bu şehirler, birçok mekânıyla tasavvufun kültür ve kurumlarıyla içselleşerek, “tasavvufî kimliğe” bürünmüştür. İşte Urfa'da, bu şehirlerin başında gelmektedir. Tasavvufun anlayış ve kurumlarıyla Urfa kültür geleneğine yaptığı katkıyı ve etkiyi başka bir inancın, düşüncenin ve felsefenin bu şehrin kültürüne yaptığını ifade etmek zordur. Diğer taraftan insanların hayatı üzerinde önemli bir iz bırakan tarikatlar ve tasavvufî-meslekî kurum olan Ahîlik, tarihî seyir içinde Urfa insanının hem ekonomik hem sosyal hem de ilâhî değerleri üzerinde hayati bir role sahiptir. Tasavvuf, anlayışı, düşüncesi, kültürü ve kurumlarıyla her coğrafyada genel İslâm kültürü ve medeniyetine yaptığı önemli katkı yanında, lokal olarak da birçok merkeze, şehre ve bölgeye kendi anlayışıyla ayrı bir ruh vermiştir. Bu mekânların kültürleri adeta tasavvuf kültür ve kurumlarıyla içselleşerek, “tasavvufî kimliğe” bürünmüştür.

Urfa gibi kadim bir şehrin tarihî, çekiciliği ve gizemliliği, Urfa'nın geçmişten gelen mirasından kaynaklanmamaktadır. Urfa'yı kadim bir şehir yapan hakikat, yüzyıllardır bu şehirde farklı kültürlerin yaşamasından gelmektedir. Her

⁶ Ebû Hafs Siraceddin Ömer b Ali b Ahmed İbnü'l-Mülakkın, *Tabakatü'l-evliya* (Beyrut : Dârü'l-Ma'rife, 1986), 430; Ebü'l-Mevahib Abdülvehhab b Ahmed b Ali Şa'rani Mısıri Şa'rani, *et-Tabakatü'l-kübra*, thk. Ahmed Sa'd Ali (Kahire, 1957), 1/53; Ebü'l-Felah Abdülhay b Ahmed b Muhammed İbnü'l-İmad, *Şezeratü'z-zehab fî ahbari men zehab* (Beyrut : Dâru İbn Kesir, 1991), 4/269.

medeniyet kendi anlayışını şehrin ruhu denilen kültürüne tesir ederek işlemeye çalışmıştır. Fakat yukarıda da ifade edildiği gibi tasavvufun Urfa üzerinde bıraktığı etki diğer kültür ve medeniyetlerden daha fazladır. Çünkü tasavvuf sadece belli bir süre bu şehre hâkim olan bir kültür ortaya koymadı, insanların hayatına iz bırakacak şekilde tesir ederek, asırlarca hem burada yaşayan insana hem de insanın içinde barındığı mekâna ve kullandığı eşyaya kendi kültürünün ruhunu vermiştir. Bu yüzden Urfa'da yaşayan halkın hayatına tasavvuf yüzyıllarca kültürünün rengini yansıtmıştır.

Tasavvuf ilmi ve tarikatların farklı terbiye metotlarıyla hayat bulan Urfa'nın rûh dünyası çok zengindir. Zira şehirde yaşayan herbir tarikat aynı ruhun farklı tonlarıyla insanları terbiye ettiğine göre, Allah'ın ilminden nasiplenen ve her adımda ilâhî bir ruhla yaşayanlar yaşadıkları bu rabbânî hayatla yaşadıkları mekânları bu ruhla şekillendirirler. Şehrin eski yapı ve binaları insanı geçmişin belli zaman dilimlerine götüren mistik bir duygu değil, her taşında, her harcında bu ilâhî runun tezahürleri görülmektedir. Bu gerçek, insanı ilikleriyle hakikatin içine dâhil eden farklı bir ruhtur. İşte rûh gıdasını Allah dostlarının hayatından alan şehir, kendisinde yaşayan ya da kendisine gelen insanı mistik bir atmosfere değil, ilâhî bir atmosferin engin huzuruna çeker. Tasavvufun tamamen Allah'ın rengine boyanan hakikatinde gizeme bürünen hiçbir anlayışı ve yansıması söz konusu değildir. Bu yüzden ilâhî hakikatlerin mistik gizemcilikle değerlendirilmesi abesle iştigal olur.

Tasavvufun ilk olarak kurumsallaştığı ve kurumlarıyla insanların hayatlarını etkileyerek onları yeni bir kültürle şekillendirerek ilâhî bir kültür ve medeniyet oluşturduğu ilk topraklar Urfa'nın da içinde bulunduğu bölgenin topraklardır. Tarihî kaynaklar ilk dönemlerde Harran'da iki tekkenin varlığından söz etmektedirler.⁷ Halep Salnâmesi'nde ise, o dönemde Urfa'da altı tekke ve zâviye, Birecik'te yedi tekke, Suruç'ta bir tekke, Rum Kale/Halfeti'de on sekiz tekkenin mevcut olduğu söylenmektedir.⁸ İşte bu kurumlarda yetişenler, kişilikleriyle, halka olan muhabbet ve alakalarıyla en az toplumu yöneten insanlar

⁷ Ebû Abdullah İzzeddin Muhammed b Ali b İbrâhim İbn Şeddâd, *el-A'lakü'l-hatire fî zikri ümerai's-Şam ve'l-Cezire : Târîhu Lübnan ve'l-Ürdün ve Filistin*, thk. Sami ed-Dehhan (Dimaşk : el-Ma'hedü'l-Fransi li'd-Dirasati'l-Arabiyye bi-Dimaşk, 1963), 44.

⁸ "1312 Tarihli Halep Salnamesi", 255, 259.

kadar sevgi ve hürmet görmüşlerdir.⁹ Aynı şekilde tarikatlar da terbiye ve eğitimin en ideal merkezleri olarak yeni bir kültürün oluşmasına öncülük ettiler.

Bazı kaynaklar, tarikatlar kurumsallaşmadan önce sûfilerin tekke ve hankâhlar inşa ederek buralarda belli faaliyetlerde bulunduğunu ifade etmektedirler. Bu tekke ve hankâhlar, Urfa'ya yakın bölge olan Şam'ın Remle mıntıkasında kurulduğu ve bu mekânlara gelen kişilere "sûfi" adı verildiği rivayet edilmekte ve ilk tekkenin de 50/760 yılında Ebû Hâşim Sûfi tarafından Remle'de kurulduğu ifade edilmektedir.¹⁰ Bazı tasavvuf kaynaklarında, Ebû Hâşim Sûfi, meşhur sûfi Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778) ile aynı dönemde yaşadığı kaydı vardır.¹¹ Örneğin, tarikatların tedvin döneminden önce Urfa'da yetişen Şeyh Mesleme b. Na'me es-Serucî et-Teberdârî (ö. 565/1170) ve Hayat el-Harrânî gibi sûfi şahsiyetler, içinde yaşadıkları toplumu anlayışları ve hayat tarzlarıyla şekillendirmeye çalışan ve toplumu güvenli bir şekilde ayakta tutmaya yardımcı olan önde gelen kişilerdir. Tarikatlar bölgeye nüfuz etmeden önce burada yaşayan Teberdârî ve Harrânî gibi sûfiler, hâl ve ilimleriyle halk üzerinde müspet bir tesir bırakarak, tarikatların bölgede daha kolay bir şekilde zemin bulmasına sebep olmuşlardır. Bu gibi sûfi şahsiyetlerin hayatını kendilerine rehber olarak kabul etmelerinin neticesinde de insanlar, tasavvufun kucaklayıcı anlayışıyla yaşayarak, insanlara ve diğer mevcudata nasıl muamele edeceklerinin hakikatini yaşayarak göstermişlerdir.¹²

İlk kayıtlar, Eyyubîler döneminde Harran ve Ra'su'l-ayn bölgesinin farklı yerlerinde birçok hankâhın ve buralarda halkı irşad eden sûfilerin varlığından bahseder.¹³ Dönemin seyyahlarına göre, Musul, Diyarbakır, Diyar-ı Rabia'dan Şam'a kadar olan bölgelerin insanları, yumuşak tabiatlı, mu'tedil, yabancıları seven, fakirleri doyuran ve koruyan kişiler olduğunu, bu yörelere seyahat eden fakir ve kimsesizlerin yanlarında azık taşıma ihtiyacı duymadığını, buralardaki halkın cömertlikleriyle dillerde dolaşan bir şöhrete sahip olduklarını, bu insanlar arasında pek çok takvâ ve ihlâslı kişilerin olduğunu, aynı şekilde içlerinde birçok

⁹ Ebû'l-Hüseyin Muhammed b Ahmed İbn Cübeyr, *Rihletu İbn Cübeyr* (Beyrut : Dâru Sadır, 1964), 248; Ramazan Şeşen, *Harran Tarihi* (Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı, 1993), 330.

¹⁰ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1976), 16.

¹¹ Ebû'l-Berekat Nureddin Abdurrahman b Ahmed b Muhammed Cami, *Nefehâtü'l-üns min hazarâti'l-kuuds* (İstanbul : Marifet Yayınları, 1993), 86.

¹² Cami, *Nefehâtü'l-üns min hazarâti'l-kuuds*, 611; Şa'rani, *et-Tabakatü'l-kübra*, 1/198-199.

¹³ Cübeyr, *Rihletu İbn Cübeyr*, 41-42; Şeddâd, *el-A'lakü'l-hatire fi zikri ümerai's-Şam ve'l-Cezire*, 1/42.

zâhidin yaşadığını ifade ederler.¹⁴ Urfa'nın da içinde bulunduğu bu bölgede inşa edilen hankâhlar birer ribat görevini de icra etmekteydi. Hankâhlar sûfîler için inşa edilmesine rağmen, saray gibi inşa edilen bu hankâhlar diğer yapılar yanında görkemleriyle insanların dikkatini çekmekteydi. Halk bu hankâhlarda yaşayan sûfîlere hürmet ve muhabbetle yaklaşmakta idareciler gibi değer vermekteydi. Aynı şekilde bu hankâhlar, tasavvuf eğitim ve terbiyesinin kurumu olarak da görev yapmaktaydı.¹⁵ İlk ribatın da sûfîler tarafından inşa edildiği rivayet edilmektedir. Bazı araştırmacılara göre, Şam'daki bu ilk ribatı, Ebü'l Beyan Neb'e b. Muhammed el-Harrânî (ö. 551/1156) tarafından inşa edildiği söylenirken,¹⁶ bazı kaynaklarda ise bu ribatı inşa eden kişinin Ebü'l Beyan Neb'e b. Muhammed el-Mahmuz el-Kırşî (ö. 551/1156) olduğu iddia edilir.¹⁷ Eyyubiler döneminde Harran, Ra'su'l-ayn ve bölgenin diğer merkezlerinde birçok zâviye, hankâh yörede yaşayan insanlara tasavvufî anlayışın ve düşüncesinin güzelliklerini örnek hayatlarıyla gösterdiler. Halkın içinde doğan, onların her ihtiyacını karşılamaya çalışan bu kurumlar, zamanla halkla kaynaşarak onların yaşamlarının ayrılmaz bir parçası haline geldiler. Her tabaka, meşrep ve fraksiyona mensup insan bir biçimde bu kurumlarla ilişkide bulunmuştur. Örneğin, dönemin idarecisi Nureddîn Mahmud Zengi (ö. 569/1174), kadınlar için bir hankâh bile yaptırmıştır. Öte taraftan Selâhaddîn-i Eyyübî'nin (ö. 589/1193) teyzesi Situharimi'in azadlısı Bayram, Hankâh-ı Şeyh Hurşî'yi, Gökböri ise kendi adına bir hankâh açmıştır. Selâhaddîn-i Eyyübî de tasavvuf ehliyle daima muhabbet dayalı bir diyalog içinde bulunmuş hatta 1188 yılında Antakya topraklarının fethinden dönerken Antakya'da sûfîlerin semâlarına katılmıştır.

Genel olarak bölge, Nureddîn Zengi ve Selâhaddîn-i Eyyübî döneminde Şam, el-Cezîre ve Mısır'da inşa edilen medrese ve tasavvufî hayatın neşvünemâ bulunduğu tekke, zâviye ve hankâhlarda yetişen âlimlerin Anadolu insanının hayatlarını her yönüyle olumlu bir şekilde etkileyerek onların kültürlerine kayda değer bir katkıda bulundular. İdareciler, bozulan aile ve toplum hayatını düzeltmek için özellikle sûfî şahsiyetlere müracaat ederek, onları hilafetin faklı bölgelerine göndererek uzun süre irşâd görevlerini sürdürmelerini talep

¹⁴ Cübeyr, *Rihletu İbn Cübeyr*, 219-222.

¹⁵ Cübeyr, *Rihletu İbn Cübeyr*, 284-285; Ramazan Şeşen, *Selahaddin Eyyubi ve Devlet* (İstanbul: Bilge Kültür ve Sanat Yayınları, 2018), 330.

¹⁶ Şeşen, *Selahaddin Eyyubi ve Devlet*, 331.

¹⁷ Hayreddin Zirikli, *el-A'lâm* (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 1984), 8/6.

etmişlerdir. Örneğin, Muhyiddîn İbnu'l-Arabî (ö. 638/1240), Mevlânâ (ö. 671/1273) ve Sadreddîn Konevî (ö. 672/1274) gibi sûfiler, Halep ve Dımaşk/Şam benzeri meşhur medreselerde eğitim alarak Anadolu'da insanların ve toplumun ıslahı için çok kıymetli görevler ifa ettiler.¹⁸

Bölgenin kültür ve medeniyetinin tasavvuf ilminde etkilendiğinin ilk göstergeleri tasavvufî şahsiyetlerin bölgedeki özel gayretleriyle başlar. Daha sonraki yıllarda tasavvufî kurumlarla devam eder. Tarih kaynaklarına göre, tasavvufun kurumsallaştığı XI. ve XII. yüzyıllardan çok önceleri bile Harran bölgesinde bazı tekkeler faaliyet göstermekteydi.¹⁹ Tarikatlar döneminde bölge halkı üzerinde önemli bir tesir bırakan ilk tasavvuf kurumları olan bu tekkelerin başında Kâdiriyye tarikatının yapılanması olan tekke ve hankâhları gelmektedir.²⁰ Kâdiriyye tarikatının hem teşkilatlanan ilk tasavvuf tarikatlarından olması hem de tarikat pîri Abdülkâdir Geylânî'nin Bağdat gibi yakın bir yerde yaşaması, başta Urfa olmak üzere bölgede büyük itibar görmesine neden olur.²¹ Aynı şekilde Kâdiriyye tarikatından önce bölgede faal olan başka bir tarikat da Vefâiyyedir. Vefâiyye tarikat pîri Tâcü'l-ârifin Ebü'l-Vefâ Bağdadî'nin (ö. 501/1107) hem Kürt asıllı²² hem de Urfa'ya yakın Irak'ta doğan ve büyüyen bir zat olması, bu bölgede itibar görmesine sebep olur.

Urfa'da tasavvuf kültürünün şekillenmesinde köşe taşı rolü oynayan bazı önemli sûfî şahsiyetler ilerde ele alınıp hayatları ve tasavvuf anlayışları hakkında geniş bilgi verilecektir. Fakat bundan önce tasavvufun kurumsallaşmadan önceki dönemleri olan, zühd ve tasavvuf dönemlerinde Urfa ve çevresinde tasavvuf ve tarikat hizmeti veren ve kaynaklarda kendileri ile alakalı az da olsa bilgi mevcut olan bazı sûfiler hakkında da bilgi verilecektir. Tarihî kaynaklar ilk dönemlerde Harran'da iki tekkenin varlığından söz etmektedirler.²³ İşte bu tekkelerde tasavvuf ve tarikat terbiyesi alan sûfiler, kişilikleriyle en az toplumu yöneten insanlar kadar

¹⁸ Şemseddin Muhammed b Ali b Ahmed Davudi, *Tabakatü'l-müfessirin*. (Kahire : Mektebetu Vehbe, 1972), 2/144; Şeşen, *Selahaddin Eyyubi ve Devlet*, 330.

¹⁹ Şeddâd, *el-A'lakü'l-hatire fî zikri ümerai's-Şam ve'l-Cezire*, 41.

²⁰ Necati Avcı, "Harran ve Bilinmeyen Harranlı Din Alimleri", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/8 (1992), 270.

²¹ Ali Tenik, *Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2019), 35.

²² Ahmet T. Karamustafa, *Yesevîlik, Mevlevîlik, Kalenderîlik, Vefâ'îlik ve Anadolu Tasavvufunun Kökenleri*, ed. Ahmet Yaşar Ocak (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2005), 85.

²³ Şeddâd, *el-A'lakü'l-hatire fî zikri ümerai's-Şam ve'l-Cezire*, 44.

sevgi ve hürmet görmüşlerdir.²⁴ Aynı şekilde bu kurumlar da, insanî terbiye ve eğitimin en ideal merkezleri olarak yeni bir kültürün oluşmasına öncülük ettiler. Bu yüzden “Urfa’nın kadim bir kültür merkezi olmasının en büyük nedeni tasavvuf kültürüyle yoğrulmuş olmasından kaynaklanmaktadır.” değerlendirmesini yapmak yanlış değildir.²⁵ Zira Evliya Çelebi (ö. 1093/1682), tasavvuf kültürünün Urfa insanı üzerindeki tesirini kendi döneminde bu kurumları gezerek, bizzat onlarla birlikte yaşayarak faaliyetlerini açık bir dille ifade etmektedir. Evliya Çelebiye göre, o gün Urfa, on mahalleden müteşekkil bir şehirdi. Her mahallede en az iki üç tekke/zâviye bulunmaktaydı. Bu kurumlarda özel dersiâmlar, dâru’l-kurrâ, dâru’l-hadîs bulunduğu, pek çok sayıda talebe eğitim-öğretim görüyordu. Yine bu kurumlarda bütün ilimleri tahsil eden müfessir, muhaddis, musannif, mutasavvıf ve engin bilgisi olan şahsiyetler mevcuttu. Halilurrahman Tekkesi ve Seyyid Münci Tekkesi gibi kurumlar her konuda halkın taleplerine cevap veren müesseselerdi. Zira bu kurumlar, ihtiyaç sahibi kimselere kucak açan, yolcular ve yabancıların bütün ihtiyaçlarını karşılayan yerlerdi. Bu tekkelerin birçok salonları, odaları, kilerler ve mutfakları mevcuttu. Ayrıca her tekkenin bir misafirhanesi vardı; burada fakirlere yemek ve iâşe sağlanır, giysiler verilirdi. Dışardan Urfa’ya gelen insanların bütün ihtiyaçları karşılanırdı. Bu tekkelerin ârif, âmil, âlim, müttakkî ve irşâd eden şeyhleri, fakr ile fahr eden ehl-i hâl Allah dostları erenleri halkla öylesine iç içeydiler ki, halk onların hâllerini hâl olarak yaşardı.²⁶ Bu ulvî anlayışla varlıklarını sürdüren tekkeler, halkla bütünleştiklerinden dolayı onların ekonomik, sosyal, psikolojik, sanat-estetik, edebî hayat ve moral değerleri üzerinde kalıcı bir tesir bırakarak yeni bir kültür ve medeniyetin şekillenmesinde etkin roller üstlendiler. Bütün ilimlerin eğitimini alan müfessir, muhaddis, musannif ve engin bir ilme sahip olan şahısların mevcudiyetinden bahsedilir. Aynı şekilde bu tekkelerin çoğunda geniş salonlar, odalar, kilerler, mutfaklar ve çeşitli misafirhaneleri bulunan; gelip-geçenlere, fakir ve yetimlere, konu ve komşulara yemek verilir, ihtiyaçları giderilirdi.²⁷

²⁴ Cübeyr, *Rihletu İbn Cübeyr*, 284; Şeşen, *Selahaddin Eyyubi ve Devlet*, 330.

²⁵ Ali Tenik, *Urfa’nın Mânevîyat Önderleri*, *Geçmişten Günümüze Şanlıurfa’da Dinî Hayat* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011), 227.

²⁶ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000), 3/149-160.

²⁷ Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 3/149-160.

Tarihî kaynaklar, tekke, zâviye ve hankâh gibi kurumlarda tasavvuf kültürüyle yoğrulan insanlar buralarda aldıkları ilimle mu'tedil/yumuşak tabiatlı bir karakter kazandıkları ifade edilmektedir. Bu kurumlar, insanlar arasında hiçbir ayırım yapmaksızın, bütün insanları Allah'tan bir ruh taşımaları ve O'nun yeryüzündeki vekilleri olması hasebiyle büyük bir saygı ve sevgiyle yaklaşarak, şefkat ve merhametin güzel ahlâkını ortaya koyarak kucaklamışlardır. Bu kurumlar, yüreğindeki Allah sevgisiyle yaratılmışların en şerefli olan insana (el-İsrâ 17/70) Allah için bir bütün olarak kendini feda eden bireyler yetiştirmişlerdir. Bu mekânlara gelenlere kibarlık, zerâfet, nezâket, muhabbet ve edebten başka bir muamelede bulunulmamıştır. Buralarda sadece yoksullar, yolcular, muhtaçlar, yetimleri kimsesizler ve miskinlerin ihtiyaçları karşılanmıştır. Aynı şekilde terbiye ve eğitim merkezleri olarak, insanları ilâhî murad gereğince yetiştirerek toplumun huzuruna büyük katkıda bulunmuşlardır.²⁸

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, tarikatların neşvünemâ bulduğu ilk bölgeler, Urfa ve çevresi olmuştur. Belli başlı büyük tarikatların birçoğu bölgede hizmet vermiştir. Başta Vefâiyye, Kâdiriyye, Kübreviyye, Halvetiyye, Nâkşibendiyye, Nakşî-Hâliyye, Mevleviyye, Rifâiyye, Şâzeliyye, Yeseviyye, Bektâşiyye, Sâdiyye ve hatta Anadolu'da pek görülmeyen Şâzeliyye gibi tarikatlar, asırlarca Urfa'da yaşayan insanların hayatlarını etkileyerek, insanların sosyal ve kültürel hayatları üzerinde önemli izler bırakmışlardır. Bu tarikatların anlayışında neşet bulan sanat, edebiyat, mimari, estetik, mûsikî ve kültür Urfa insanının yaşamını yüz yıllarca etkileyerek onlara huzurlu bir hayat sunmuştur. İşte bu yüzdendir ki sadece Urfa'nın değil bütün bölgenin ilim, irfân, sanat, edebiyat, kültür ve medeniyet beldesi olmasında tasavvuf ve tarikatların rolü hayli fazladır. Tasavvuf ve tarikatların Urfa'nın kültürüne olan büyük katkısını göz ardı etmek, önemsememek Urfa'nın kültürünün yapı taşı olan bu dokuyu inkâr etmek demektir. Urfa'nın her sokak, cadde ve imâreti tasavvuf kültüründen hamurunu alarak, tıpkı insan gibi bir ruha sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir.²⁹ Bu ruhu idrak edip yaşamak ancak bu atmosferde pişerek “yanan” kişiler yaşayabilir. Burada Allah adına icra edilen her kelime insanların kalplerine ve belleklerine nüfuz ettiği gibi, insanların içinde yaşadığı mekânların her taşına da işleyerek mekânı ilâhî bir zemine, dönüştürür. Bu tekke ya da dergâhlarda pişen sûfiler,

²⁸ Cübeyr, *Rihletu İbn Cübeyr*, 219-222.

²⁹ Tenik, *Urfa'nın Mânevîyat Önderleri*, *Geçmişten Günümüze Şanlıurfa'da Dinî Hayat*, 227.

kendilerini Hak ile hemhâl kıldıklarından ötürü, bakıra vurdukları her çekiç, ördükleri duvara, koydukları her tuğla parçasına, yemeniye attıkları her dikişi ilâhî görev telaki ederek icra ettikleri işle bütünleşmişlerdir. Çekice, iğneye, ipe kalplerindeki merhameti, sıcaklığı, tuğlaya ilâhî muhabbetin ateşini vererek ilâhî ruhla pişirmişlerdir. Bu bütünleşme eldeki iş nihayet olana kadar devam eder. İşte bundan dolayı şehrin her yapısı, her sokağı, her caddesi ve her hanesi ilâhî olanın kokusunu verir, Hakk'ın rengine bürünür.

Tarih boyunca hiçbir kültür ve medeniyet, tarikatların inşa ettiği kurumlar gibi, hem şehrin insanını hem de şehrin maddî yapılarına dokunup onlara kendi ruhunu işlemeyi ve onların ruhlarıyla bütünleşmeyi sağlayamamıştır. Tarikatların inşa ettiği kurumlarda icra edilen sanat ve edebiyatın oluşturduğu kültüre tarihî bir yolculuk yapıldığında ne derece etkili bir iz bıraktığını görmek mümkün olacaktır. İlk kurulan ve İslâm coğrafyasında kabul gören tarikatlar, insanların manevî hayatı üzerinde değil, bir bütün olarak Urfa halkının sosyal, psikolojik, ekonomik, hukuk ve aile hayatı üzerinde önemli etkiler bıraktığı bir gerçektir. Bu tarikatlar aynı zamanda sanat ve edebiyat hayatına da büyük katkıda bulunmuşlardır. Mesela bu tarikatlar, Urfa mûsikî kültür ve geleneğine de büyük oranda tesir etmişlerdir. Bu tarikatların yanı sıra tasavvufî bir esnaf teşkilatı olan Ahîlik geleneğinin etkin bir sosyal yönü olan “Sıra geceleri” geleneğiyle oluşan etkinliklerle de Urfa mûsikîsinin makam geleneğini sürdüren toplantılar ve mekânlar olmuşlardır. Burada mûsikîşinaslar, usta-çırak ilişkisi içerisinde mûsikî icra ederek, “meşk” ortamları oluşturmuşlardır. İleride detaylı olarak ele alınacağı gibi, Osmanlı döneminde ülkenin mûsikîşinâslarla ilgili yazılan ilk biyografik eserde Urfa Mûsikî kültürüne önemli bir yer verilmesi bu kültürün kadim bir geçmişinin bir göstergesidir.³⁰ Özellikle tasavvuf kültürüyle yoğrulan dönemin en önde gelen Dîvân şâiri Urfalı Şâir Yusuf Nâbî (ö. 1124/1712) bu mûsikî kültürüne katkı yapan önemli bir şahsiyettir. Zira Şâir Nâbî'nin tasavvuf ve tarikat meşrepli olması ve başat eseri olan Dîvân'ının tasavvufî bir renk arz etmesi,³¹ bu eserdeki şiir ve kasidelerin ya bestelenerek ya da ham bir şekilde başta Rifâiyye tarikatı

³⁰ Mehmet Es'ad Efendi, *Atrâbü'l-Âsâr fi Tezkiret-i Urefâi'l-Edvâi*, (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi: Türkçe Yazmalar, nr. 6204), vr. 36b.

³¹ Ali Tenik, *Nâbî'ni Tasavvuf Düşüncesi*,” *Şâir Nâbî Sempozyumu Kitabı* (Şanlıurfa: Şanlıurfa Belediyesi Yayınları, 2009), 192.

olmak üzere diğer birçok tarîkatın zikirlerinde sürekli okunmaktadır.³² Şâir Nâbî'nin şiirleri yalnızca Türk Edebiyatının Divân türüne değil, Urfa'da hayat bulan bütün tarikatların zikir evrâdında okunan ilahîlere ruh veren kaside ve gazeller olmuştur. Aynı şekilde İslâm coğrafyasının hiçbir bölgesinde benzeri icra edilmeyen sadece Urfa'da yerine getirilen “Dergâh Camii Zikri”, Kâdiriyye, Rifâiyye, Şâzeliyye ve Kübreviyye gibi tarikatlarının evrâdı sabah, ikindi ve yatsı namazlarından sonra icra edilmesi ayrı bir kültür oluşturmuştur. Urfa Dinî Mûsikîsine ismini yazdıran “Urfa Dergâh Camii Zikri” ni icra eden zâkirler arasında önemli mûsikîşinaslar dâvûdî sesleriyle ilâhîler okuyarak ilgili ve ilgisiz herkesi etkileyerek Urfa Mûsikî kültürüne büyük katkı sağlayan kişiler olmuşlardır.³³ Bu mûsikîşinaslar arasında ismi Dergâh Camii Zikriyle özdeşleşen Dede Osman Avni'nin tasavvuf terbiyesiyle eğitimini alan Mihiş oğlu Ali Hâfız (ö. 1214/1800), bu zikrin müdavimlerinden İbiş Efendi (ö. 1959) ve Urfa Mevlevîhânesinde yetişen ve semâ ayinlerinde def çalan Kanunî Cürre Mehmet (ö. 1214/1800) zikredilmektedir.³⁴ Yine Urfa kültüründe başat rol oynayan Urfa Sanat ve Halk Mûsikîsi üzerinde en büyük etki bırakan başta Mevleviyye, Rifâiyye ve Kâdiriyye tarikatlarından terbiye alan kişilerin icra ettiği tasavvuf mûsikîsidir.³⁵ Aynı şekilde Urfa Mûsikîsini etkisi altına alan Dinî Mûsikî eserlerinin çoğunlukla tarikat ehlinin derûnî aşkla dudaklarında dökülen sözlerdir. Bu yüzden tasavvuf mûsikîsi bölgenin müzik kültürü üzerinde derin bir tesir bırakmıştır.³⁶ Zira Urfa Mevlevîhânesinde yetişen mevlevîler, burada icra ettikleri ilâhî meşk ve semâ ile büyük bir etki bırakmışlardır. Mevlevîlerin nefeslerinde çıkan ilâhî nağmeler insanların ilâhî vecd hâlleri cezbelerine aracılık ederek onları Yaratıcıya yakınlaştırmıştır. Buna paralel olarak Urfa Mevlevîhânesinde Mevlevî üstadların gönül dillerinde olgunlaşan bu ilahî gönül yoğunlaşması neticesinde mûsikî edebiyatının ortaya çıkması ve halkın üzerinde önemli etkiler bıraktığı görülmektedir. Bu kültür ve edebiyatın yetiştirdiği önemli şahsiyetlerin başında neyzen Hacı Said Ağazâde Müslüm Sıdkı Efendi ve Nâ'than Hacı Abdullah Dede

³² Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi (Dini Eserler)* (İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1942), 1/13-14.

³³ Ergun, *Türk musikisi antolojisi*, 1/14.

³⁴ Abuzer Akbıyık, *Şanlıurfa Halk Müziği*. (Şanlıurfa : Şanlıurfa Valiliği, 1999), 609-639.

³⁵ Abuzer Akbıyık, *Şanlıurfa Sıra Gecesi* (Şanlıurfa: Elif Matbaası, 2006), 41.

³⁶ Mehmet Özbek, “Şanlıurfa'da Halk Müziği”, *GAP Gezgin Kültür, Sanat, Turizm ve Folklor Dergisi* 2 (2006), 28.

gelmektedir.³⁷ Diğer taraftan Urfa’da en yaygın tarikatlar olan Kâdiriyye ve Rifâiyye tarikatlarının zikir meclislerinde icra edilen meşhur sûfi şâirlerin Dîvân’larındaki şiirler, kaside ve gazeller bestelenerek güzel sesli zâkirler tarafından def eşliğinde icra edilmiştir. Yine Dinî Mûsikî’nin en güzel ve sanatlı ürünü olan eserlerinden “durak” ve “tevşih” gibi formların çoğunluğu bu iki tarikatın mensubu mûsikîşinâsların tarafından bestelenmiştir. İşte tasavvuf ve tarikatlar sadece yerelde Urfa Mûsikî kültürüne değil, genelde Türk Tasavvuf Mûsikîsine faklı bir zenginlik, renklilik ve güzellik katmıştır. Bu tarikatların “devrân” ve “durak” formunda bestelenmiş eserler okunarak hem zâkir ve müridlerin gönülleri Yaratıcıya karşı uyanık tutmuş hem de mûsikînin en güzel besteleri icra edilmiştir. Birçok tarikat tekkesi Urfa’da semâ ve müziğe büyük bir değer vererek buldukları mekânları adeta mûsikî konservatuvarı haline getirmişlerdir.³⁸

Urfa’da asırlardır tasavvuf ve tarikatlar insanların hayatlarına dokunarak, kendi kültürünün farkını ve ulvîliğini en güzel şekilde ortaya koymuştur. Tasavvuf, kendi farkını Allah’ın insanlardan yapmasını dilediği şekilde vererek hayatlarını anlamlandırma gayreti içinde olmuştur. Urfa’da halk üzerindeki etkisi yüzyıllara dayanan, insanların sosyal yaşamında köklü bir değişim ve ihyâ gerçekleştirerek kendi kültürünü oluşturan tasavvuf müesseseleri, insanlara sadece tasavvufun belli konu ve kavramlarını bilgi olarak değil, İlâhî ilimle yoğrulan kişilerin yaşadıkları hâlin izlerini taşıması ile bu yapılarda hissedilmektedir. Mesela bu kurumlara ruh veren anlayışlardan birisi de Ahîliktir. Araştırmacıların ortak görüşlerine göre, tasavvufî-meslekî bir kurum olan Ahîlik, müntesibi olan esnafa hem iş ahlâkını hem tasavvuf terbiye eğitimi vererek onları meslekî ve sosyal yönden yetiştirmeyi gaye edinmiştir.³⁹ Onun içindir ki, başta Anadolu olmak üzere İslâm coğrafyasının farklı bölgelerinde mevcut bulunan Ahî pîrlerinin tümü tasavvuf ve tarikat menşeli şahsiyetlerdir.⁴⁰ Bu teşkilat, bir meslek

³⁷ Sezai Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı* (İstanbul : Simurg Yayınları, 2003), 41.

³⁸ Ali Tenik, “*Urfa Kültür ve Medeniyet Tarihinde Tasavvuf ve Tarikatların Rolü*”, *I. Uluslararası İslâm Tarihi ve Medeniyetinde Şanlıurfa Sempozyumu Kitabı* (Şanlıurfa, 2016), 2/1-2.

³⁹ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik* (Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997), 79.

⁴⁰ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b Abdullah İbn Battuta, *Rihletü İbn Battuta*. (Beyrut, 1977), 188; Franz Taeschner, “‘Akhî’, Encyclopedia of Islam I” (London, 1990), 345; Franz Babinger - Fuad Köprülü, *Anadolu’da İslamiyet : İslam Tedkikatını Yeni Yolları* (İstanbul : İnsan Yayınları, 1996), 53; Veysi Erken, *Ahilik : Bir Sivil Örgütlenme Modeli*. (Ankara : Seba Yayınları, 1998), 64; Mehmet Şeker, “*Ahiliğin Anadolu’nun Sosyal ve Kültürel Hayatındaki Yeri*”, *Erdem Dergisi Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı 8/2* (1996), 608.

grubu ya da günümüz ifadesiyle herhangi bir sivil toplum kuruluşu değil, bünyesinde zanaatkâr, ayakkabıcı, halıcı, bakırcı, zahireci gibi günün tüm esnaf veya sivil toplum kuruluşunu barındıran büyük bir teşkilat ya da odalar birliği görevini yerin getiren bir yapıdır. İşte Ahîlik ve diğer tasavvuf kurumlar, ateşe sürülen demir benzeri, insanı Allah'ın ilmiyle pişirip şekillendirerek, ilâhî ruhun feyzini vererek hayata hazırlar. Bu ruh hem kendilerini hem içinde yaşadıkları mekânı hem de iş yaptığı eşyayı ilâhî ruhla pişirip şekillendirir. Sadece İslâm coğrafyası üzerinde değil, diğer coğrafyalarda farklı din ve etnik gruplara tesir edip onların kültürlerini de etkileyen ahî esnafı, icra ettiği her işte; insanların, varlık sahnesine çıkan her nesnenin ve sonunda da Allah'ın hakkını/edebini gözeterek alın terine dayalı bir emek ortaya koymuşlardır. Çarık, yemeni ve kundura üreten ayakkabıcılar esnafına, Debbağhâne esnafı ise, verdiği derinin kusursuz, defosuz olduğuna titizlikle dikkat ederek ne insanları aldatmışlar ne de bu yolla kazançlarına haram bulaştırmışlardır. Tasavvuf kültürüyle yetişen her esnaf gurubu, işini yaparken; ayakkabıya attığı her dikişte, şekil verdiği her bakıra gönüllerindeki ilâhî cemâli yansıtarak en ince estetikle bir sanat ortaya çıkarmışlardır. Aynı şekilde ördükleri her duvar taşına Allah'ın Sâni sıfatından aldıkları feyzi yansıtmışlardır. Onların ilâhî feyizle inşa ettiği saray, han, hamam, camii, köprü, türbe ve evler kazandıkları bu ilâhî ruhla asırlarca ayakta kalarak günümüze kadar gelmiştir. Daha doğrusu onlar, Allah'tan aldıkları ilim ve feyizle yaptıkları eserleri ilâhî hamurla yoğurarak ölmez yapılar ortaya koymuşlardır. Aynı zamanda bu ruhla inşa edilen eserler, her dönemin şaheserleri haline gelmiştir. Büyük bir sanat ve estetikle varlığını devam ettiren bu kültür ve medeniyet yapıları, insanları ilâhî bilgi ve muhabbetin potasında pişirerek bireysel ve toplumsal birlikteliğin, kaynaşmanın ve paylaşmanın en çarpıcı örneklerini vermişlerdir. Urfa'dan Anadolu'ya yayılan bu kurum, altı yüzyılı aşkın bir süre İslâm kültürü ve medeniyetinin asıl unsuru olmuştur. Urfa'nın İslâm dönemi tarihî sürecine gidildiğinde, tarikatların ortaya çıkışından önce ve sonrasında da, Urfa'nın kültür ve medeniyetine en büyük katkıyı sağlayan tasavvuf anlayışı ve daha sonra tasavvufun kurumları olan tarikatlar gelmektedir. İşte sûfilerin yaşadığı ahlâk, hâl ve eylem zamanla birlikte yaşadıkları insanların ve toplumun genel ahlâkına hâkim hale geldi ve asırlarca farklı meşrep, ırk ve dinlere mensup halkları bir arada tutan kucaklayıcı bir kültürün oluşumunu sağladı.

Urfa’da, Kâdiriyye, Halvetiyye, Mevleviyye, Rifâiyye, Bektâşiyye tarikatları ve Ahîlik gibi tasavvufî kurumlar insanların hayatı üzerinde silinmeyecek izler bıraktılar. Bu tarikatların tekke ve diğer benzer kurumlarından alınan kültür Urfa halkının sosyal, psikolojik, ekonomik, hukuk ve aile hayatı üzerinde önemli etkiler bıraktığı gibi, Urfa mûsikî geleneğine de damgasını vurmuştur. Bunun yanı sıra tasavvufî bir esnaf teşkilatı olan Ahîlik geleneğinin etkin bir sosyal yönü olan “Sıra geceleri”de Urfa mûsikîsinin makam geleneğini sürdüren merkezler olmuşlardır. Burada yetişen mûsikîşinaslar usta-çırak ilişkisi içerisinde mûsikî icra ederek, “meşk” ortamları oluşturmuşlardır. Aynı şekilde Urfa mûsikî kültürünün gelişmesine büyük katkıda bulunmuşlardır.⁴¹

Diğer taraftan Urfa’da en yaygın tarikatlar olan Kâdiriyye ve Rifâiyye tarikatlarının zikrinde icra edilen meşhur sûfî şâirlerin Divân’larındaki şiirler bestelenerek güzel sesli zâkirler tarafından def eşliğinde icra edilen bu kaside ve gazeller her zikir meclislerinde okunur. Zira Dinî Mûsikî’nin en güzel ve sanatlı ürünü olan eserlerinden “durak” ve “tevşih” gibi formların çoğunluğu bu iki tarikatın mensubu mûsikîşinâsların tarafından bestelenmiştir.

Biz de bu çalışmamızda yıllarca Urfa halkının belli bir kesiminin teveccühünü kazanan ve onların hayatları üzerinde önemli bir tesir bırakan Rifâiyye tarikatını ele alıp incelemeye gayret göstereceğiz. Bu çalışmayı yaparken bazı konularda zorlandığımızı ifade etmek isterim. Urfa’da yaşayan diğer büyük tarikatlarla kıyaslandığında Rifâiyye tarikatı üzerinde herhangi bir araştırmanın ve akademik çalışmanın yapılmaması çalışmamız açısından zor bir konuydu. Diğer taraftan Urfa’da Rifâiyye tarikatının hizmet ve irşad vazifesini icra eden kişilerin genel olarak ilmi tedrisattan geçmemeleri ve tarîkatta icâzet ve ehliyet sahibi olmamaları çalışmamızı hazırlarken bazı güçlüklerle karşılaşmamıza sebebiyet verdiğini ifade etmek isterim. Urfa’da halk tarafından kabul gören diğer tarikatlara nazaran Rifâiyye tarikatı, bölgeye gelen tarikat dervişleri tarafından temsil edilmiştir. Bu dervişler, halkı kendi tarikatlarına davet etmişlerdir. Bu dervişler vasıtasıyla inşa edilen ya da bu dervişlerin evlerinin bir bölümünün tekkeye dönüştürülmesiyle Rifâiyye tarikatı mensupları Urfa’da irşad görevini icra etmişlerdir.

⁴¹ Tenik, “Sosyo-psikolojik Açıdan Zikir ve Şanlıurfa Dergâh Camii Örneği”, 93-116.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞANLIURFA'DA RİFÂİYYE TARİKATI

Bu bölümde, Şanlıurfa'da Rifâiyye tarikatının irşad ve hizmetlerini ele almadan önce Rifâiyye tarikatının kurucu pîri Ahmed er-Rifâî (ö. 578/1182) ve kendisinden sonraki halifelerinin ortaya koyduğu tarikatın âdab, usûl ve erkânıyla Urfa'daki tekke ve dergâhlardaki tarikat usulü uygulamalarının ne kadar uyduğuna ortaya koymak açısından bir kıyaslamada bulunmak önemli bir konudur. Bu yüzden konunun daha iyi anlaşılması için Ahmed er-Rifâî'nin tasavvuf anlayışı çerçevesinde oluşan Rifâiyye tarikatı hakkında genel bir bilgi vermeyi uygun gördük. Zira Rifâiyye tarikatı, İslâm coğrafyasının farklı bölgelerinde irşad hizmeti verdiği gibi Urfa'da da bu hizmeti icra etmiştir. Fakat Urfa'da olduğu gibi Anadolu'nun birçok bölgesinde de Rifâiyye tarikatının irşad vazifesini yerine getiren kişilerin icâzetli olmadıkları görülmektedir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi yaptığımız araştırmalarda Urfa'nın bazı noktalarında ve farklı dönemlerde tarikatın tekke ya da dergâhlarının bulunmasına rağmen icazetli bir halifenin hizmet etmediği bilgisine ulaştık. Urfa'da Rifâiyye tarikatı buraya gelen gönüllü dervişlerin icra ettiği irşada dayanmaktadır. Urfa'daki tarikat tekkeleri de genel olarak sadece zikir hizmeti vermektedirler. Bazı tekkelerde ise, zikrin yanında zikre iştirak eden zâkirlere bazı dinî konularda nasihatlar da verilmektedir. Genelde bu tekkelerde kıdemli bir müridin başzâkirlüğünde icra edilen tarikatın sözlü, defli zikrinin yanında sonrada tarîkate ilave edilen "burhan" zikri icra edilmektedir. Diğer tarikatların tekke ve dergâhlarında verilen ilmî tedrisat bu konuda ehil kişi olmadığından dolayı verilmemektedir. Aynı zamanda bu bölümde Rifâiyye tarikatı kollarından, Anadolu'da Rifâiyye tarikatından ve Şanlıurfa'da hizmet etmiş olan tarikatın ileri gelen şahsiyetlerinden bahsettik.

1.1. RİFÂİYYE TARİKATI

Tasavvuf tarikatlarının ana kollarından birisi de Rifâiyye tarikatıdır. İbn Battûta'nın (ö. 770/1368-69) Tarikat-ı Ahmediye diye isimlendirdiği Rifâiyye, Kâdirîyye tarikatı ile hemen hemen aynı zamanda tedvin sürecini tamamlayan bir tarikattir.⁴² Rifâiyye tarikatının pîri Ahmed er-Rifâî, Kâdirîyye pîri Abdulkâdir

⁴² Fuad Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1976), 204.

Geylânî'yi (ö. 561/1165-1166) birkaç kez ziyaret ederek hem tasavvuf sohbetlerine katılır hem de Geylânî kendisine teberrüken tasavvuf hırkası giydirir.⁴³ Ahmed er-Rifâî ile Pîr Abdülkâdir Geylânî aynı dönemde ve yakın yerlerde yaşadıklarından dolayı sadece ikisi görüşmemiş aynı zamanda birçok sûfi ile görüşmeler gerçekleşmiştir. Bu dönemde öne çıkan sûfi şahsiyetler şunlardır: Ebû Vefâ el-Bağdâdî (ö. 500/1107), Ahmed el-Gazâlî (ö. 520/1126), Aynü'l-Kudât el-Hemedânî (ö. 525/1131), Ahmed en-Nâmekî el-Câmî (ö. 535/1141), Adiy b. Müsafir el-Hakkârî (ö. 557/1162), Abdülkâdir Geylânî (ö. 561/1166), Ahmed Yesevî (ö. 562/1167), Ebû Necib Abdülkâhir es-Sühreverdî (ö. 562/1167), Ahmed er-Rifâî (ö. 577/1182) ve Ebû Hafs Ömer Sühreverdî (ö. 631/1234)'dir. Bu sûfiler, Gazzâlî'nin başlattığı Kur'ân ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in hayatının hâkim olduğu istikâmeti sürdüren kişiler oldular. Tasavvufun tarikat kurumsallaşması da ilk defa bu şahsiyetlerle gerçekleşmiştir. Bazı araştırmacıların iddia ettiği gibi bu sûfiler, günümüzde telakki edilen "ehl-i sünnet" çizgisinden ziyade "Kur'ân ve Peygamber" çizgisine bağlı kalarak bir hâl ortaya koymuşlardır.⁴⁴

Rifâiyye tarikatını diğer tasavvufî tarikatlarından ayıran özelliği ilk dönemlerde olmamakla beraber, zaman içerisinde tarikat mensuplarınca daha sonraları burhan olarak isimlendirilen vücudun bazı yerlerini şişlemek, kılıcın keskin tarafına basmayı, ateşle oynamayı ve kızgın demiri yalamayı adet edinmeleridir. Haddizatında çoğu sûfiler bu tür fiillere değer vermemişlerdir. Bu kabilden olarak Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî (ö. 672/1273), Konya'da bulunan Karatay Medresesi'nde kaynar yağ ile abdest alan kişilerin bu eylemini tasvip etmemiş ve izinsiz seyretmeye giden eşini azarlamıştır.⁴⁵

Rifâiyye Tarikatının temel esaslarını şöylece sıralayabiliriz:

1. Cenâb-ı Hakk'ın emrini yerine getirmek
2. İlahî yasaklardan uzak durmak,
3. Şerîat ve tarîkata mugayir hal ve hareketlerden sakınmak,

⁴³ Ali Tenik, "Hayât b. Kays el-Harrânî'nin Döneminde Tasavvuf ve Harrânî'nin Tasavvufî Kişiliği", *I. Uluslararası İslâm Tarihi ve Medeniyetinde Harran Sempozyumu Kitabı* (Şanlıurfa, 2017), 636-645.

⁴⁴ Tenik, "Hayât b. Kays el-Harrânî'nin Döneminde Tasavvuf ve Harrânî'nin Tasavvufî Kişiliği", 638.

⁴⁵ Hasan Küçük, *Osmanlı Devletini Tarih Sahnesine Çıkaran Kuvvetlerden Biri: Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Müsbet Tesirleri* (İstanbul: TÜRDAV, 1980), 80.

4. Dininde ve ahinde muhkem durmak,
5. Tarîkat ve şerîatta lazım olan ilkeleri öğrenmek ve uygulamak,
6. Kişinin ayıp ve gizli hallerini araştırmamak,
7. Muhtaç olanlara insaf ve merhamet etmek,
8. Yaramaz ve çirkin huyları terk etmek,
9. Şeyhinin nasihatini kabul etmek.⁴⁶

Tarîkat tarih içerisinde Arabistan, Mısır, diğer Ortadoğu ülkeleri, Anadolu ve Balkanlarda yayılmış ve birçok kolu teşekkül etmiştir. Balkanlarda ki Müslümanlar arasındaki canlılığını korumaktadır.⁴⁷

Rifâiler giyim olarak siyah sarık kullanmaktadırlar. Bunu tercih etmelerinin sebebi ise, Hz. Peygamber'in Mekke fethinde siyah sarık ile şehre girmesi ve başında ki sarık ile hutbe okumasını sünnet olarak benimsemelerinden kaynaklanmaktadır.⁴⁸ Tarîkatta kullanılan “âlem” (bayrak) ve “râyet” (sancak) büyük bir cihat olarak kabul edilen nefisle mücadele de dervişlerin saf tutup sabır göstermelerini işaret etmektedir.⁴⁹

1.1.1. Ahmed er-Rifâî

Rifâiyye tarikatının kurucu pîri, şeyhi, mürşidi olarak kabul edilen Ahmed er-Rifâî, Irak'ın Vasıt şehrinde Ümmüâbide köyünde dünyaya gelir.⁵⁰ Künyesi Ebu'l-Abbas, nisbesi er-Rifâî el-Batâihi'dir. Batâihi nisbesinin verilmesinin sebebi Bağdat ile Basra arasında kalan “Bataklık yerler” manasına gelen Batâihi bölgesinde doğduğu için verilir.⁵¹

Babası Ali b. el Mekki, Hz. Hüseyin (r.a) soyundan ve seyyid olduğu söylenen bir zattır. Annesi ise Ebû Eyyûb el-Ensârî (r.a) (ö. 49/669) soyundan Fatıma el-Ensârî'dir. Ahmed er-Rifâî, hem anne hem baba tarafından sûfî meşrep bir aileden geldiği gibi, aynı zamanda Abbasî Devleti'nde “nakiplik” yapan bir aileye mensuptu. Onun Kur'ân ve Hz. Peygamber'in sünnetine bağlı bir ortamda

⁴⁶ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve tarikatlar tarihi*. (İstanbul : Dergah Yayınları, 2016), 234-235.

⁴⁷ Mustafa Tahralı, “Ahmed er Rifâî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1989), 127-130.

⁴⁸ Abdülhalim Kenan, *Ahmed er-Rifâî*. (Dârülhilâfetalaliyye : Matbaa-i Âmire, 1340), 163.

⁴⁹ Kenan, *Ahmed er-Rifâî*, 164.

⁵⁰ Ebû'l-Abbas İzzeddîn Ahmed b İbrâhim b Ömer Fârûsî, *İrşadü'l-müslimin li-tarikati şeyhi'l-müttakin*. (Dârü't-Tıbbâti'l-Âmire, 1307), 30.

⁵¹ Tahralı, “Ahmed er Rifâî”, 127-130.

yetiştiginin göstergesi, baba ve dedesinin ehl-i sünnet mensuplarını, Bâtınî ve Şîî gruplardan korumakla görevli olmalarından anlaşılmaktadır.⁵²

Ahmed er-Rifâî, yedi yaşında iken babasını kaybetti. Babasının vefatından sonra eğitimini dayısı Mansûr el-Batâihi üstlenerek annesi ve kız kardeşi ile birlikte himayesine aldı. Öncelikle öğrenimine dayısı Şeyh Mansûr'un götürdüğü Nehrüdaklâ da başladı. Hocası ve aynı zamanda şeyhi olan Ali Ebû'l-Fazl el-Vasitî'den icazet almıştır. Hocası ona "Ebû'l-alemeyn" (iki bayrak sahibi) lakabını vermiştir. "Herkes üstadıyla iftihar ediyor. Ben ise Ahmed ile iftihar etmekteyim." derdi. Hafızlık eğitimi alması için Abdülmelik Harnutî'ye götürdü ve hafızlığını tamamladı. Daha sonra o dönemin önemli ilim merkezlerinden biri olan Vasıt şehrine götürdü. İslâmî ilimler konusunda bazı âlimlerden istifade etti. Ebû İshak eş-Şirâzî'nin Şâfiî fikhî ile ilgili yazdığı "Kitabü't-tenbih"ini okudu. Bu kitap üzerine yazmış olduğu şerh, Moğol istilasında kayboldu.⁵³

Ahmed er-Rifâî, Ebû Bekir el-Vâsitî en-Neccârî'nin kızı Hatice (ö. 553/1158) ile evlendi. Bu evliliğinden Fatıma ve Zeynep isimli iki kızı oldu. Eşi Hatice'nin vefatından sonra ise, vefat eden eşinin kız kardeşi olan Râbia (ö. 613/1216) ile evlendi. İkinci eşi olan Râbia'dan ise on yedi yaşında vefat eden Sâlih(ö. 570/1174) adında bir oğlu dünyaya geldi.⁵⁴

Kızı Fâtıma'yı (ö.609/1212) kız kardeşinin oğlu ile evlendirdi. Rifâî kaynaklarında "kutup" diye zikredilen İbrahim A'zeb (ö. 609/1212) ve Ahmed el-Ahdar isimli torunları oldu.⁵⁵ İkinci kızı Zeynep (ö. 630/1232) ise, Fâtıma'nın eşi Ali b. Osman'ın kardeşi Abdurrahîm b. Osman (ö. 604/1207) ile izdivaç etti. Bu evlilikten ise ikisi kız ve altı erkek, sekiz torunu oldu. Altı erkek torunundan biri olan İzzeddin Ahmed es-Sayyâd (ö. 670/1271) Rifâiyye tarikatının Irak, Hicaz, Yemen, Mısır ve Suriye'de yayılmasında şöhret bulmuş bir isimdir. Dedesi Ahmed er-Rifâî'nin ve tarikatın konu alındığı el-Maârrifü'l-Muhammediyye fi'l-vezâifi'l-Ahmediyye isimli bir eseri bulunmaktadır.⁵⁶

Ahmed er-Rifâî'nin vefatından sonra Ümmüabîde'deki tekkenin (rivâk) ilk halifesi damadı Ali b. Osman(ö. 584/1188) olmuştur. Diğer damadı Abdurrahim

⁵² Tahralı, "Ahmed er Rifâî", 127-130.

⁵³ Fârûsî, *İrşad*, 32.

⁵⁴ Fârûsî, *İrşad*, 90.

⁵⁵ Fârûsî, *İrşad*, 92.

⁵⁶ Fârûsî, *İrşad*, 101-106.

b. Osman (ö.604/1207) ise, tekkenin ikinci halifesi olmuştur. İlk damadından olan torunu Ali b. Osman'ın oğlu İbrahim A'zeb ise üçüncü olarak tekke de halifelik görevini yerine getirmiştir.⁵⁷ Kaynaklardan da anlaşıldığı üzere Ümmüabîde tekkesinde şeyhliğin Rifâî ailesi içerisinde devam ettiği söylenebilir. Ümmabîde dışında olan tekkelerin bu ana tekkeye bağlı bulduklarına dair bir bilgi kaynaklarda mevcut değildir, dolayısıyla tekkelerin kendi içerisinde bağımsız oldukları görülmektedir.

Ahmed er-Rifâî'nin onlarca eserleri bulunmaktadır, fakat tarihte Moğol istilasını denilen yıkımlarda bu eserlerden bir kısmının listesi Rifâî araştırması yapan kişiler tarafından tesbit edilmiştir. Bunların en meşhurları defalarca basılan *el-Burhanü'l Müeyyed ve el-Hikem*'dir.⁵⁸

Ahmed er-Rifâî'nin kişiliği hakkında Kenan Rifâî (ö. 1867-1950) "Ahmed er-Rifâî bir perşembe günü ikindi zamanı vefat etmiştir. Bir hastalık sebebiyle vefat ettiği bilinmektedir. Vefatından önceki son sözleri şöyle olmuştur; "Allah'tan başka ilah yoktur. Yorulan rahata erer. Bir kimse hayır işlerse, o ameli kendisine takdim edilecektir. Her kim de şer işler ise, onun da ameli kendisine takdim edilecek, önüne çıkacaktır." Cenazeye yaklaşık yarım milyon kişi katılmıştır. Annesinin babası, Şeyh Yahya en-Neccâr'ın türbesine defnedilmiştir."⁵⁹

Diğer tarîkatlarda olduğu gibi, Rifâiyye tarîkatının esaslarının da pîri hayatta iken tespit edildiği görülmektedir. XII. yüzyılda da kurulan tarîkatlar arasında teşkilatlanmış ilk tarîkat olduğu söylemek mümkündür. Kurucusunun daha hayatta iken teşkilatlanmış olmasının birçok sebebi bulunmakla birlikte, şeyhinin genç yaşlarda iken geniş bir derviş topluluğu ve tekke devralmasından da kaynaklandığı söylenebilir.⁶⁰ Kaynakların verdiği bilgiye göre "Rivâk" adı verilen tekkesinin oldukça geniş bir alanı kapladığı belirtilmektedir. Tekkenin "Zâviye" yerine "Rivâk" olarak isimlendirilmiş olmasının sebebi, binanın ahşap direkler ve direkler arasında üstü örtülü kemerlerle yapılmış bağlantılardan oluşan revaklar halinde yapılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Ahmed er-Rifâî yaşadığı bölge

⁵⁷ Ali b. Hasan Vâstî, *Hulâsatü'l-İksir*. (Kahire: Matbaa-i hayriyye, 1306), 69-70.

⁵⁸ Yaşar Nuri Öztürk, *İslâm tasavvufunun ruhu ve tarikatler*. (İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 1992), 291.

⁵⁹ Fârûsî, *İrşad*, 79; Mustafa Tahralı, "Rifâiyye", ed. Semih Ceyhan (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2018), 127-130.

⁶⁰ Tahralı, "Rifâiyye", 289.

itibariyle bataklıklardan (el-batâih) meydana geldiği için ve bölgede bolca kamış ve ağacın bulunması bu tarz inşaatın yapımını kolaylaştırmıştır. Ahmed er-Rifâî'nin küçük torunu Ahmed İzzeddin es-Sayyâd (ö.670/1271) "rivâk"ın 4000 kemerli ve 4 halkadan meydana geldiğini, direklerin arasının 3 Bağdat arşını, her kemerin yerden yüksekliğinin 4 arşın; birinci halka ile ikinci halka arasının 27, ikinci ile üçüncünün arasının30, üçüncü ve dördüncünün arasının ise 20 arşın olduğunu, mihrap üzerindeki kubbenin arkasında ise rivâkın bahçesinin bulunduğunu yazmıştır. Bu rivâk 550(1155) yılında 4000 kemerli olarak inşa edilmiştir.⁶¹

Kaynaklarda verilen bilgilere göre, 100.000 mürîdin iştirak için geldiği zikir meclisi gecelerinde(mahyâ) Ümmüabîde bölgesine yakın çadırlarını kurarlar ve 20.000 mürîd her gün rivâkta bir araya gelirdi. Ahmed er-Rifâî misafirlere yiyecek ve içecek ikramlarında bulunurdu. Tekkenin giderleri için de büyük vakıflar tahsis edilmişti. Vakıf gelirlerinin 567(1171) yılında 90.000 dirhem-i dîvânî, 20.000 altın, 80.000 ridâ, 50.000 temşeke(bir tür giyecek), 20.000 mish-i Acemî, 32.000 yün türban, 11.000 altın lira ve 1700 Hint kisâsı olduğu kaydedilmiştir.⁶²

Bu büyük tekkeye birçok bağışın yapıldığı ve birçok cemaate hizmet edebilecek şekilde teşkilatlandığı bilgisi yakın tarihli eserlerde belirtilmiştir. Ahmed er-Rifâî'ye atf edilen bazı eserlerin olduğu iddia edilmektedir. Fakat bazı rivayetlere göre kendisi *el-Hikemü'r-Rifâiyye* adlı risâleden başka herhangi bir telifte bulunmamıştır. Fakat vefatından sonra bazı mürîdleri tarafından nasihatleri ve vaazları derlenerek adına bazı eserler cem edilmiştir. Bu eserler de şunlardır:

el-Hikemü'r-rifâiyye: Ahmed Rifâî'nin telif ettiği ve günümüze kadar intikal etmiş tek eseri olup küçük bir risâledir. Müridlerinden Abdüssemî' el-Hâşimî'ye ithafen yazılan bu eseri, Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî *Kalâ'idü'z-zeberced 'alâ Hikemi'r-Rifâ'î* adıyla şerhetmiştir.⁶³

el-Burhânü'l-müeyyed: Sohbetlerinden derlenmiş olan bu eser de tevhîd, semâ, irâdî ölüm, şeriat-tarîkat konuları geniş bir şekilde ele alınmıştır,

⁶¹ Ali b. Hasan Vâsîtî, *Hulâsatü'l-ikisir*, 68.

⁶² Tahralı, "*Rifâiyye*", 290.

⁶³ Yûnus es-Sâmerrâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâ'î hayâtühü ve âssârih*, (Bağdat: 1970), 85-101.

el-Mecâlisü's-seniyye: Menâkıbnâmelerde nakledilen meclislerin sonradan Mustafa Reşid er- Rifâî tarafından derlemesi oluşturulmuş yedi meclis ihtiva etmektedir,

Erbaûne hadîsen: Kırk hadisi kendisinden itibaren Hz. Peygamber'e ulaşan bir sened ile vermektedir,

Hâletü ehli'l-hakîka maallâh: Yukarda bahsettiğimiz kırk hadisin şerhidir,

en-Nizâmü'l-hâs li-ehli'l-ihtisâs: Kaynaklarda ismi geçmeyen bu eser Ahmed er-Rifâî'nin sohbetlerinden derlenmiştir,

el-Eş'âr: Ahmed er-Rifâî'nin bazı şiirlerinin bir araya getirildiği eser,

el-Ahzâb ve'l-evrâd: İrşâdü'l –müslimîn'in yazarı Fârûsî Ahmed er-Rifâî'nin 662 hizbinin bir araya getirildiğini söylemiş fakat bunların ancak bir kısmı bir araya getirilmiştir.⁶⁴

1.2. RİFÂİYYE TARİKATININ KOLLARI

Rifâiyye'nin kollarının hangi konularda birbirinden farklı olduğuna dair kaynaklarda bir bilgi bulunmamaktadır.⁶⁵ Daha ilk dönemlerden itibaren özellikle XIX. yüzyılın sonlarında Sayyâdiyye kolu mensubu olan Ebü'l-Hüdâ Efendi (ö. 1909) Rifâiyye tarîkatı ile ilgili eserler kaleme almış ve önceki dönemde yazılan eserlerin yayınlanmasına katkı sağlamıştır. Bu durum Rifâiyye'nin en yaygın kolunun Sayyâdiyye olduğu izlenimi vermektedir. Bu kol içerisindeki uygulamaların Ümmüabîde de bulunan ana tarîkattan farklı olmadığı söylenebilir.⁶⁶ Farklı coğrafi bölgelerde bulunan tarîkatın uygulama noktasında, pratikte çeşitlilik olması normal karşılanabilir. Geçmişte bahsedilen bir kolun bugün olmaması mümkün olmakla beraber, temsilcisi kalmadı denilen bir kolun da herhangi bir yerde olması da mümkündür. Aşağıda tasavvuf tarihinde adı geçen, Rifâiyye tarîkatına mensup şeyhlerden ve kollarından bahsedeceğiz.

Harîriye kolu kurucusu Ahmed er-Rifâî'nin kızı tarafından torunu olan Ebü'l Hasan el-Harîrî'dir (ö.620/1233). Suriye'de Rifâiyye tarîkatının ilk şeyhi olarak da bilinmektedir.⁶⁷

⁶⁴ Tahralı, “Ahmed er Rifâî”, 127-130.

⁶⁵ Fârûsî, *İrşad*, 40.

⁶⁶ Tahralı, “Rifâiyye”, 294.

⁶⁷ Kenan, *Ahmed er-Rifâî*, 183.

Keyyâliyye kolu kurucusu İsmâil el Meczûb el-Keyyâl er-Rifâî'dir (ö.600/1203).⁶⁸

Nûriyye kolu pîri ise, Nûreddin Habîbullah el-Hadîsî'dir. İzziyye kolu kurucusu Hüseyin Ebü'l-Feyz el-İzzî el-Mısri'dir.⁶⁹

Fenâriyye kolu Osmanlı Devleti ilk şeyhülislâmı olan Şemseddin Muhammed b. Hamza el-Fenâri'ye (ö.834/1431) nisbet edilir.⁷⁰

Burhâniyye kolu, Burhâneddin İbrahim b. Ömer b. Ali el-Alevî'dir.⁷¹

Fazliyye kolu pîri, Cemaleddin Muhammed b. Fazlullah el-Hindî el-Burhânpûri'dir (ö.1029/1619).⁷²

Cendeliyye kolu, Cendel b.Muhammed er-Rifâî'ye (ö.675/1276) nisbet edilmektedir,

Dîrîniyye (Azîziyye) kolu, İzzeddin Abdülazîz b.Ahmed ed-Dîrîni'dir (ö.694/1294),

Cemîliyye kolu, Cemâleddin el-İraki,⁷³

Atâiyye kolu, Muhammed Atıyye er-Rifâî'ye nisbet edilir.⁷⁴

Sebsebiyye kolu, Süleyman Sebsebî,

İmâdiyye kolu ise, İmâdüddin el-Ekber'dir,

Kattaniyye kolu, Seyyid Hasan el-Katnâni'ye (ö. 747/1346) nisbet edilir,

Mahmûdiyye kolu, Mahmud ez- Zencî,⁷⁵

Aclâniyye kolu, Muhammed b. Aclân'dır,

Zeyniyye kolu, Zeynüddin el-Hâfi (ö. 838/1434),

Cebertiyye kolu, Ebü'l-Maârrif İsmâil b. İbrâhim b. Abdüssamed el-Cebertiyye'dir (d.722/1322),

Şa'râniyye kolu, Abdullah eş-Şarâni (ö.973/1565),

⁶⁸ Tahralı, "Rifâiyye", 295.

⁶⁹ Kenan, *Ahmed er-Rifâî*, 183.

⁷⁰ Tahralı, "Rifâiyye", 296.

⁷¹ Kenan, *Ahmed er-Rifâî*, 183.

⁷² Tahralı, "Rifâiyye", 297.

⁷³ Kenan, *Ahmed er-Rifâî*, 183.

⁷⁴ Tahralı, "Rifâiyye", 297.

⁷⁵ Kenan, *Ahmed er-Rifâî*, 184.

Mahdûmûdiyye kolu, Pîr Mahdûm Cihâniyân'dır,

Aleviyye kolu, Şeyh Burhân el-Alevî,

Ulvâniyye kolu ise, Şeyh Ahmed el-Ulvân'dır.⁷⁶

Vâsitiyye kolu'da Ebü'l-Feth el-Vâsî'tî'dir (ö.632/1234).⁷⁷

Yukarıda çok yaygın olmamakla birlikte Rifâiyye kollarından kısaca bahsettik. Bir diğer kolu olan Sayyâdiyye Kolu'ndan ise detaylı bir şekilde bahsedeceğiz.

1. 2. 1. Sayyâdiyye Kolu

Rifâiyye'nin Sayyâdiyye kolunun kurucusu İzzed Ahmed es-Sayyâd (ö. 670/1271) Maarratünu'mân'da dünyaya gelir.⁷⁸ Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin kızından torunudur. Suriye, Mısır, Hicaz ve Yemen'de seyahatlerde bulunur ve seyahatte bulunduğu bu bölgelerde birçok halife yetiştirir. Bundan dolayı da müntesiplerinin bıraktığı eserlerden dolayı en yaygın kol olarak bilinmektedir. *Maârrifü'l-Muhammediyye fi'l-vezâifi'l-Ahmediyye* eseri dedesi Ahmed er-Rifâî ve tarikatı hakkından yazmış olduğu en mühim ve eski kaynaklardan biridir. Bu zat hakkında Ebü'l-Hüdâ Efendi "*Hizânetü'l-ımdâd fi ahbâri'l-gavsi'l-kebîr es-seccâd*" isimli bir eser kaleme almıştır.⁷⁹ Sayyâdiyye kolu, Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî vasıtasıyla İstanbul'a gelir. Sayyâdî, Halep, Bağdat, Basra ve Diyarbakır'da nakibüleşraflık vazifesinde bulunduktan sonra 1876 yılında İstanbul'a gelerek II. Abdülhamid'in yakınları arasına katılır. Önce şeyhülmeşâyihlik ve daha sonrasında ise Anadolu ve Rumeli kazaskerliği görevini üstlenir. II. Meclis-i Meb'ûsan'a 1878 senesinde Halep temsilcisi olarak girer ve padişahın müşaviri olarak sarayda kalır. Büyükada'da 28 Mart 1909 yılında vefat eder ve vasiyet ettiği gibi Beşiktaş'taki dergâhının hazîresine defnedilir.⁸⁰

Sayyâdiyye, Rifâiyye'nin ana kolu olarak kabul edilmektedir. Ahmed es-Sayyâd'ın Mısır, Hicaz, Yemen ve Şam bölgelerine seyahatlerde bulunup, gittiği yerlerde tekke ve zaviyeler açması ona bağlı olanların sayısını arttırmıştır. Ahmed

⁷⁶ Tahralı, "*Rifâiyye*", 298.

⁷⁷ Tahralı, "*Rifâiyye*", 294-299.

⁷⁸ Ş.Tufan Buzpınar, "*Sayyâdî*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009), 36/217-218.

⁷⁹ Tahralı, "*Rifâiyye*", 294.

⁸⁰ Buzpınar, "*Sayyâdî*", 36/217-218.

es-Sayyâd en yaygın tarîkat kolunun nispet edildiği kişi olmasının yanı sıra, kendisine pîr-i sâni sıfatı da verilmiştir.⁸¹

Ebu'l-Hüdâ Efendi (ö. 1850/1909) Rifâî-Sayyâdî kaynakları arasında Rifâiyye'nin kol ve şubelerinden sistemli bir şekilde bahseden ilk kişi olarak bilinir. Sayyâdiyye'yi, Rifâiyye'nin kolları (füru') arasında sayan Ebu'l-Hüda Efendi, kendi tarîkat senedini naklederken Sayyâdî kolu silsilesine atıfla "Hırkatü's-Sayyâdiyyeti'r-Rifâiyye" şeklinde ifade eder⁸² ve günümüz tasavvufî kaynaklarında Sayyâdiyye Rifâiyye'nin ana kolu kabul edilmektedir.

1.3. ANADOLU'DA RİFÂİYYE TARİKATI

Rifâiyye'nin doğduğu bölge olan Irak'ın dışında, Mısır'a girişi, daha pîrinin sağlığında İskenderiye'ye bizzat Ebü'l-Feth el-Vasıtî'yi (ö. 632/1234) göndermesiyle gerçekleşir.⁸³ Suriye, Doğu ve Güneydoğu Anadolu için de aynı şeyi söylemek mümkündür. İbn Battûta'dan hareketle, M.Fuad Köprülü, XIII. yüzyılın sonlarına ve XIV. yüzyılın başlarına doğru Rifâîler'in Anadolu'da bulunduğunu söylemektedir.⁸⁴ Seyyid Şerif isimli bir Rifâî şeyhi adına Kayseri'nin Develi ilçesinde bulunan 695(1295) tarihli bir mezar taşının⁸⁵ ve Eflaki'nin anlattığına göre, Mevlana'nın sağlığında Konya'da Rifâîler'in bulunması⁸⁶ VII. yüzyılın ortalarında Anadolu'da Rifâîliğin mevcut olduğunu gösterir. İbn Battûta'nın rivayetine göre VII. yüzyılın başlarında Anadolu'da, Amasya'da⁸⁷ ve farklı yerlerde, Kuzey Anadolu'da, İzmir'de⁸⁸ ve Macar isimli bir Türkistan şehrinde de⁸⁹ Rifâîler'in varlığından söz etmek mümkündür. Zira İbn Battûta, 732-734(1332-1334) tarihleri arasında bu bölgelerde seyahatte bulunmuştur. Köprülü, bir başka eserinde de Anadolu'da Rifâiyye'nin bulunduğunu ve Osmanlı Devleti'nin kurulduğu XIII. yüzyılın sonunda olduğunu söyler ve en önemli tarîkatlar arasında zikreder.⁹⁰ XVI. yüzyılın ilk yarısında bu

⁸¹ Aliye Uzunlar, *Anadolu ve İstanbul'da Rifâiyye'nin Sayyâdiyye Kolu, Basılmamış Doktora Tezi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), 122.

⁸² Uzunlar, *Anadolu ve İstanbul'da Rifâiyye'nin Sayyâdiyye Kolu, Basılmamış Doktora Tezi*, 122.

⁸³ Tahralı, "Rifâiyye", 309.

⁸⁴ Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 174.

⁸⁵ Tahralı, "Rifâiyye", 291.

⁸⁶ Arifi Ahmed Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*. (İstanbul : Hürriyet Gazetesi, 1973), 149-150.

⁸⁷ Tahralı, "Rifâiyye", 291.

⁸⁸ Tahralı, "Rifâiyye", 291.

⁸⁹ Tahralı, "Rifâiyye", 291.

⁹⁰ Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin kuruluşu*. (Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1959), 95-96.

döneme ait olan kaynaklar Anadolu ve İstanbul'da Rifâiyye'den söz etmemektedir.⁹¹ XVIII. yüzyıl başlarında Üsküdar'da Rifâî Âsitânesi'nin kurulması ile birlikte İstanbul'da yaygınlaşmaya başlamıştır.⁹²

Anadolu'nun Güneydoğusunda özellikle de Urfa ve çevresinde halk arasında rağbet görmüş olan Rifâiyye'nin Sayyâdiyye koludur. Sayyâdiyye, yukarıda da ifade edildiği gibi Ahmed er-Rifâî'nin kızı tarafından torunu olan İzzeddin Ahmed es-Sayyâd (ö. 670/1271) tarafından teşkilâtlandırılır. Sayyâdiyye, İslâm coğrafyasında en yaygın Rifâiyye koludur. Bu kol, 1876 yılında İstanbul'a gelen İzzeddin Ahmed es-Sayyâd'ın neslinden gelen Ebû'l-Hüdâ es-Sayyâdî (ö. 1327/1909) vasıtasıyla bölgede müntesip bulur.⁹³ Ebû'l-Hüdâ es-Sayyâdî, İstanbul'da II. Abdülhamid'in yakınında bulunarak önce "şeyhülmeşâyilik", daha sonraları Anadolu ve Rumelî kazaskerliği görevini yürütür. Bu zat daha önceleri Halep, Bağdat ve Diyarbakır'da nakîbüleşraflık yaptığı muhtemelen tarîkat hizmetlerinde bulunmuş ve bu hizmeti Urfa'nın da içinde bulunduğu yakın merkezlere götürmüştür. Ebû'l-Hüdâ es-Sayyâdî, birçok eser kaleme almış, bunların ekseriyeti Rifâiyye tarîkatı ve Sayyâdî ailesine dair eserlerdir.⁹⁴ İki yüzün üzerinde eseri olduğu belirtilen Ebû'l-Hüdâ es-Sayyâdî eserlerini Arapça olarak kaleme almış, siyasî nitelikli birkaç kitabı dışında tasavvufî konular üzerinde durmuştur. Bunların büyük bir kısmı Rifâî tarîkatı ve Sayyâdî ailesi hakkındadır. Önemli bazı eserleri şunlardır:

1. *Dâ 'i'r-Reşâd li-sebîli'l-ittihâd ve'l-inkıyâd*. Osmanlı hilâfet ve saltanatını dinî yönden desteklemek amacıyla yazıldığı izlenimini veren eser Halep müftüsü Muhammed Kudsi'nin torunu, Sayyâdî'nin yakın arkadaşı ve saray kâtibi Abdülkâdir Kudsi tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

2. *en-Nefhatü'n-nebeviyye fi hidmeti'l-hilâfeti'l-hamâdiyyeti'l-Osmâniyye*. Muhteva bakımından *Dâ 'i'r-Reşâd*'a benzer ve II. Abdülhamid'in muhaliflerine karşı bir duruşu ortaya koyar. Önceki eserle birlikte yeni harflere aktarılarak *Hilafet Risaleleri* içinde yayımlanmıştır.

⁹¹ Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 19.

⁹² Ekrem Işın, "Rifâîlik", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), 326-327.

⁹³ Tahralı, "Rifâiyye", 294.

⁹⁴ Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 410-412.

3. *Qılâdetü'l-cevâhir*. Ahmed er-Rifâî'ye ve Rifâiyye tarîkatı tarihine, âdâb ve erkânına dair hacimli bir eserdir.⁹⁵

1.4. ŞANLIURFA'DA RİFÂİYYE TARİKATININ İLERİ GELEN ŞAHSİYETLERİ

Rifâiyye Tarîkatı'nın hangi tarihte Urfa'da müntesip bulunduğu konusunda elimizde kesin bir bilgi mevcut değildir. Ca'dan oğlu Ali Baba, adına ulaşılan en eski Rifâiyye tarîkatı mensubudur. Fakat bu zatın da hangi tarihte tarîkate intisab ettiği ve hayatı hakkında detaylı bir bilgi mevcut değildir. Yapılan araştırmalar sonucunda şu kaniya vardık ki, Rifâiyye tarîkatı mürşidlerince, Urfa'ya yetkili bir halife tayin etmediği söylenebilir. Bu tarîkatın Urfa'daki geçmişine gidildiğinde, Urfa'ya halk arasında tanınan bir şahsiyetin gelmediği görülmektedir. Geçmişten günümüze gelen zaman zarfında Urfa'da Rifâiyye tarîkatının hizmetinin yürütüldüğü birçok tekkeyle karşılaşmak mümkündür. Urfa ve çevresinde yaygın olarak bilinen Rifâiyye tarîkatının kolu ise, Sayyâdiye koludur. Sayyâdiyye, aynı zamanda bu tarîkatın İslam coğrafyasında da en yaygın olarak bilinen koludur. Fakat Urfa'da Rifâiyye tarîkatı iki kolla tarîkat hizmeti verdiği görülmektedir. Bunlardan biri Sayyâdiyye kolu diğeri ise, Harran'da yaygın olan Râviler koludur.⁹⁶

Yukarıda da ifade edildiği gibi, kayıtlarda Urfa'da Rifâiyye tarîkatının hizmeti için gönderilen vazifeli bir tarîkat halifesinin ismi geçmemektedir. Bu da Urfa'nın tarîkat merkezine olan yakınlığından kaynaklanıyor olabilir. Urfa'daki tasavvuf ve tarîkatlar üzerinde birçok araştırması olan Ali Tenik, Urfa'daki Rifâiyye tarîkatı hakkında şu değerlendirmede bulunur: “Urfa merkezde ve çevresinde 2002 yılında yaptığımız “*Geçmişten Günümüze Urfa ve Çevresinde Yaşayan Tarîkatlar ve İzleri*” adlı saha çalışmasında, Rifâiyye tarîkatının Sayyâdiyye kolunun kültürünü korumaya çalışan bazı derneklerin faaliyet gösterdikleriyle karşılaştık. Bu dergâh ve tekkelerin şeyhleri, tarîkatta hizmet verme icâzetlerini Irak'taki Sayyâdiyye kolunun merkez dergâhında aldıklarını

⁹⁵ Buzpınar, “Sayyâdi”, 36/217-218.

⁹⁶ Kaynaklarda Rifâiyye tarîkatının “Râviler” kolu diye bir koldan bahsedilmemektedir. Muhtemelen bu bölgede tarîkat hizmeti veren bir tekke ya da şahıstan bu ismi almıştır. Ali Tenik, *Tarihi Seyirde Urfa'da Yaşayan Tasavvuf Tarikatları* (İstanbul: Edessa Yayınları, 2018), 247.

ifade ettiler. Fakat yaptığımız gözlemlerde bu kişilerin vermeye çalıştıkları tarikat eğitimi icâzetli bir halifenin verdiği eğitimle alakası olmayan ritüellerdi.”⁹⁷

Urfa’daki Rifâiyye tarîkatı müntesipleri genelde kırsalda yaşayan halkın rağbet ettiği, tekke ve dergâhları ise sadece buraya gelenlere dinî konularda bazı bilgilerin verildiği, bunun yanı sıra dergâha gelenlerin dikkatini cezbetmek için tarîkatın cehrî zikriyle beraber “burhan” denilen uygulamalarının yerine getirildiği mekânlardır. Bu mekânlarda idareyi sağlayanlar şeyh değil, kıdemli mürîdlerdir. Maalesef bunlar, İslâmî ve tasavvufî ilim konusunda kifayetsiz kişilerdir. Bu kişiler, icâzetli tarîkat şeyhlerinde herhangi bir tarîkat terbiyesi almayan sadece devam ettikleri tekkelerdeki zikirlerle iştirak ederek burada aldıkları şifahi uygulamalarla tekkeye gelenlere Rifâî zikir usullerini vermektedirler.

Rifâiyye tarîkatının Urfa’ya ne zaman geldiği ve hangi şahısla müntesip bulup yayıldığı tam olarak bilinmemektedir. Adına ulaşılan en eski Rifâî tarîkatı mensubu, yukarıda da ifade edildiği gibi Ca’dan oğlu Ali Baba’dır (ö.1885). Devrinin Rifâiyye tarîkatı şeyhi olan Ali Baba’nın babasının adı Mustafa’dır. Kendisine Hacı Ali Baba da denilmektedir. 1885 yılında vefat eden Ali Baba Harran kapı mezarlığına defnedilir. Ali Baba’nın mezar taşında bulunan manzumede şunlar yazılıdır:

Fatiha el-kitap

Haza kabirü ’l-merhûm

Tarîkat-ı Rifâiyye ’den

el-Hac Ali Baba bin Mustafa

eş-Şehir be-ca ’danoğlı zâde

Teveffa fi şehri Muharrem el-haram

*Sene 1303*⁹⁸

Kendisi ile alakalı bilgileri bu kitabeden edindik. Bu zatın hayatı ve tarîkat intisabı hakkında da bir bilgi mevcut değildir. Fakat şu açık olarak bilinmektedir ki tarîkatın ya da kollarının Urfa’ya tarîkatın icâzetli ve yetkili bir halifesinin tayin

⁹⁷ Tenik, *Tarihi Seyirde Urfa ’da Yaşayan Tasavvuf Tarikatları*, 255.

⁹⁸ Mahmut Karakaş, *Şanlıurfa Evliya ve Âlimleri*. (Şanlıurfa : Şanlıurfa Belediyesi Yay., 2010), 47.

edilmediğidir. Günümüzde de Urfa’da bu tarîkatın halifesi olmadığı, birçok derviş ya da mürîdle tarîkat hizmeti ve irşadının icra edildiği tekke ve dergâhları vardır.⁹⁹

Rifâiyye tarîkatı ilk tedvin yıllarıyla birlikte Güneydoğu Anadolu’da bilinen ve kabul gören bir tarîkattır. Bu tarîkatın müntesibi olan ve tarîkat hizmetinde bulunan bazı zatların isimleri hem halk arasında hem de Urfa’nın bazı kabristanlardaki mezar taşlarındaki kitabelerde bulunmaktadır. Bunlar hakkında halk arasında da bazı şifahî bilgiler mevcuttur. Bu bilgilerle hareketle ulaştığımız Rifâiyye tarikatının önemli şahsiyetleri hakkında bilgiler vermeye gayret ettik. Ayrıca son dönemlerde bu tarîkatın âdab, erkân ve usûlunu sürdürmek için hizmette bulunan bazı zatların tarîkat hizmetlerini de mevcut bilgiler çerçevesinde ele aldık.

1.4.1. Basralı Ahmet Zeki Hâfız

Urfa’da Mahmud Fehmi Baba’dan sonra Rifâiyye tarîkatı hizmeti veren kişi, Fehmi Baba’dan icâzetli olan Basralı Ahmet Zeki Hâfız’dır (ö. 1942). Basralı olan bu zat kıraat-i aşere kurra hâfizlerindandır. Âmâ olan Ahmet Zeki, hâfizliğini Basra’da tamamlar. Kahire başkurrası Hatemzâde Mustafa Hafız’dan “kıraat-i seb’a” kıraat dersini alır. Basralı Ahmet Zeki Hâfız, Mahmud Fehmi Baba’dan tarîkat icâzeti alarak Urfa’ya tarîkat hizmeti için görevlendirilir. Urfa Kadıoğlu Camii’nin avlusunda bir Rifâiyye tekkesi inşa ederek burada tarîkat hizmeti vermeye başlar. Basralı Ahmet Zeki Hâfız yetiştirdiği mürîdlerden Hafız Abdurrahman Çiftbudak (ö. 1962), Abdülkerim Apaydın (ö. 1971), Sofî Ali ve Hilvanlı Şeyh Halil ön plana çıkarlar. Çok sayıda hâfiz ve mürîd yetiştiren Basralı Ahmet Zeki Hâfız, 1942 yılında vefat eder Urfa’da Bediüzzaman mezarlığına defnedilir. Vefatından sonra Abdurrahim Çiftbudak tarîkat hizmetini yürütür. Çiftbudak’ın vefatından sonra Urfa’da Rifâiyye’nin Sayyâdî kolunun tarîkat hizmetini Abdülkerim Apaydın yürütür. Abdülkerim Apaydın’ın 1971 yılında vefatından sonra Abdurrahman Çiftbudak’ın tarîkat terbiyesinden geçen Kabani Mahmut Hoca tekkenin hizmetini yürütür.¹⁰⁰

⁹⁹ Tenik, *Tarihi Seyirde Urfa’da Yaşayan Tasavvuf Tarikatları*, 257.

¹⁰⁰ Tenik, *Tarihi Seyirde Urfa’da Yaşayan Tasavvuf Tarikatları*, 245.

1.4.2. Mahmud Fehmi Baba

Urfa'da Rifâiyye tarîkatına mensup olanların iki ayrı şubeden oldukları görülmektedir. Bunlardan biri Sayyâdî kolu, bir diğeri ise, Harran'da "Raviler" kolu'dur. Sayyâdî kolu da iki isimle Urfa'da müntesip bulunduğu söylenebilir. Bunlardan biri Mahmud Fehmi Baba, diğeri Süleyman Zeki Baba'dır.¹⁰¹

Edinilen malumata göre, Urfa'da Rifâiliğin en yoğun yayıldığı dönem Şeyh Mahmut Fehmi Baba'nın hizmet verdiği dönemdir. Daha sonraki dönemlerde Basralı Ahmed Zeki Hafız (ö. 1942) Urfa'da itibar gören Rifâiyye tarîkatı şeyhi olarak görülmektedir. Hilafetini Mahmud Fehmi Baba'dan aldığı söylenmektedir. Yıllardır Urfa'da birçok yerde Rifâî olduklarını iddia eden ve Rîfâiyye tarîkatının zikirlerini icra etmeye çalışan kişi ve mekânlarla karşılaşmak mümkündür. Fakat yukarıda da ifade edildiği gibi hiçbirisinin tarîkat icazeti ve hilafeti mevcut değildir.

Seyyid Mahmud Fehmi Baba 1872 yılında Erzurum'da doğdu. 1947 yılında İstanbul Üsküdar'da vefat eder. Aslen Halep'lidir. Dedesi Halep Rifâî şeyhlerinden Şeyh Ali Efendi'dir. Şeyh Ali Efendi, Ahmed er-Rifâî'nin Halep'teki torunu İzzeddin Ahmed Sayyâd'ın torunlarından. Kendisi Rifâiyyenin "Sayyâdiye" koluna müntesiptir. Sultan Abdülhamid'in sarayda bulundurduğu şeyhlerden Ebü'l-Hüda es-Sayyâdi'den inabe ve icazet almıştır. Erzurum, Erzincan, Van, Muş ve Diyarbakır'da bulunur. Diyarbakır'da Arakçin Baba Tekkesinde postnîşinlik yaptıktan sonra İstanbul'a yerleşir. Van'dan İstanbul'a kadar Anadolu'nun tasavvuf ve tarîkat ilmiyle aydınlatılması için kendisini hizmete adanmış önemli bir dervîştir. Fehmi Baba, asker olması hasebiyle kısa bir dönem Urfa'da ikâmet eder. Urfa kendisinin son askerlik görev yeri olur. Urfa'da görevliyken askerlik görevinden istifa ederek Diyarbakır'a geçerek burada tarîkatın hizmetinde bulunur. Fehmi Baba'dan tarîkat hizmeti icâzeti (zikir idare etme ruhsatı) alan Basralı Ahmet Zeki Hafız, Urfa'da Rifâî tarîkatının hizmetini yerine getirir. Fehmi Baba, Ahmet Zeki Hafız'ın dışında iki kişiye daha tarîkat icazeti verir. Bunlar Muş müftüsü Şeyh Şükrü Efendi (ö. 1971) ile Diyarbakırlı Seyyid Baba'dır. Şükrü Efendi, iyi bir medrese eğitimi aldıktan sonra tasavvuf eğitimini aldı. Şükrü Efendi 1947-1957 yıllarında

¹⁰¹ Mahmut Karakaş, *Urfa'da Tasavvuf İzleri* (Ankara: ŞURKAV Yayınları, 2017), 304.

Muş müftülüğünde bulunur. Muş halkı tarafından sevilen ve sayılan bir zattır. Muştaki görevinin yanı sıra Diyarbakır'ın Çermik ve Ergani ilçelerinde müftülük görevinde bulunur. Şükrü Efendi müftülük yaptığı yıllarda ilim ve tevhid konusu üzerinde durarak bu konuda sohbetleriyle halkı irşad etmeye çalışmıştır. Muş'ta bulunduğu dönemde halk arasında yaygın olan kumar, içki gibi illetlere karşı mücadele vererek halkın bunlardan kurtulmasına sebep olur. Şükrü Efendi 1971 yılında Ergani'de vefat eder ve buraya defnedilir. Urfa'da Rifâiyye tarikatı hizmeti komşu il olan Diyarbakır'daki Rifâiyye tekkeleri vasıtasıyla gerçekleştiği büyük ihtimal dâhilindedir. Son dönem tarikat hizmeti veren Fehmi Baba'nın hizmetleri de bunu teyit etmektedir. Diyarbakır'daki Rifâiyye tarikatının bölgedeki tesirinin tarihî geçmişine kısaca değinmekte fayda vardır.¹⁰²

Diyarbakır'da Rifâiyye tarikatı, yaklaşık altı tekkede temsil edilmiştir. Diyarbakır Ulu Camii arkasında bulunan, daha önceleri Yûnus Baba Tekkesi adıyla da bilinen Örfizâde Dergâhı'nı Örfizâde Hacı Ömer Efendi inşa etmiştir. Ondan sonra tekkede sırasıyla şeyhlik yapan zevat şunlardır: Yûsuf oğlu Muhammed Habeşî, Şeyh Ahmed Rızâ, Diyarbakırlı Seyyid Tûrâbeddin Şeyh Resul, Reşid Bey'in oğlu Yûsuf Râif Bey (İskenderpaşazâde) (ö. 1306/1888). Son postnişin Yûsuf Râif Bey'in aynı zamanda Sa'diyye tarikatına nisbeti vardır. XVI. yüzyılda İran'dan gelen Şeyh Muhammed Mâzenderânî tarafından kurulan ve Arakçin Baba Tekkesi adıyla tanınan Mâzenderânî Rifâiyye Dergâhı, Diyarbakır'ın bir diğer Rifâiyye merkezidir.¹⁰³ Merkezin son yüzyıldaki temsilcileri, Zekî el-Âmidî, Mahmut Fehmi Baba ve Baha Bey'dir. Diyarbakır'daki diğer Rifâiyye tekkeleri şunlardır: Ulucami mahallesinde Şeyh Şükrü Efendi Tekkesi, İbrâhim Bey mahallesinde Ercişli Şeyh Şükrü Efendi Tekkesi, ihtiyaç sahiplerine mercimek çorbası dağıttığından dolayı Mercimek Tekkesi, Deliller Hanı yanında yer alan ve medrese işlevi de gören Dilâver Paşa Dergâhı. XIX. yüzyılda Diyarbakır'da Rifâiyye yolunu neşreden en meşhur kimselerden biri Mehmed Şâban Kâmil Efendi'dir (ö. 1301/1884). Ali Emîrî'nin hocası olan bu zat, icazeti Mısır'da Rifâiyye meşâyihinden İbrâhim el-Bâcürri'den almıştır. Diyarbakır'a döndükten sonra evinin bir kısmını tekke ittihaz etmiştir. Aynı zamanda Kerkük'te Abdurrahman Talebânî'den 1266/1850 yılında Kâdirî hilâfetnâmesine nâil olmuştur. Eserleri şunlardır: Dîvân, Kasîde-i Kamisiye, biri

¹⁰² Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, 417.

¹⁰³ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, 417.

matbu diğeri yazma iki adet mevlit, Hadîka-i Maneviyye Protestanlığa Reddiye, Fatih-i Müşkilat, Münşeât, Mi'râciye, Hz. İsa'nın nüzûlüne ve deccâle dair bir risâle.¹⁰⁴

1.4.3. Süleyman Zeki Baba

Urfa'da müntesip bulan bir başka Rifâiyye tarîkatının Sayyâdî kolu şeyhi Diyarbakırlı Süleyman Zeki Baba (Güldöken)'dir. Zeki Baba 1894 yılında Diyarbakır'da doğdu. Son dönem Diyarbakır Rifâiyye tarîkatının önemli şahsiyetlerindedir. Zeki Baba, Urfalı Ramazan Ruhavî'nin yanında tarîkat icâzetini alarak Diyarbakır'da tarîkat irşadında bulunmaya başladı. Zeki Baba'nın Diyarbakır Dağ Kapı semtinde bulunan evi Diyarbakır'da Rifâiyye tarîkatının merkezi tekkesi konumundaydı. Kendisi aynı zamanda İran'dan gelen Şeyh Muhammed Mâzenderânî tarafından kurulan ve Arakçin Baba Tekkesi adıyla tanınan Mâzenderânî Rifâiyye Dergâhının son şeyhidir. Diyarbakırlı meşhur ses sanatçısı Celal Güzelses'in de Şeyh Zeki'nin önde gelen müridlerinden olduğu bilinmektedir. 1945 tarihinde vefat eden Şeyh Zeki'nin mezarı, Mardin Kapı Mezarlığı girişinde bulunmaktadır. Mezar taşında "Rifâiyye tarîkatının Sayyâdiyye kolunun İzzeddin şubesinden Ramazan Ruhavî'nin hulefasından Süleyman Zeki Naim-i Amidî 1945" yazılıdır.¹⁰⁵

1.4.4. Nuri Baba

Süleyman Zeki Baba'nın Urfa halifesi Mustafa Nuri Baba'dır. Geçimini marangozluk yaparak sağlayan bir kişidir. Vuslat arayışı için seyahate çıktığı sırada Halep'e uğrar. Halep'te iken rüyasında bir zat görür. Gördüğü zatın arkasındaki duvarda "Vallâhu zü'l-fadlî'l-âzîm" yazılı bir tabela görür. Halep dönüşünde Diyarbakır'a Süleyman Zeki Baba'nın tekkesine kendisini ziyaret ettiğinde rüyasında gördüğü kişinin Zeki Baba olduğunu görür. Aynı şekilde Zeki Baba'nın oturduğu yerin baş tarafında rüyasında gördüğü tabloyu da görür. Zeki Baba'ya intisab eder. tarîkat sülûkunu tamamlayarak kendisinden tarîkat icâzeti alır. İcâzetini aldıktan sonra Urfa'da Rifâiyye tarîkatının Sayyâdî kolunun irşadında bulunur. 1951 yılında vefat eden Nuri Baba, Urfa Bediüzzaman mezarlığına defnedilir. Nuri Baba'nın tasavvuf ve tarîkat anlayışı hakkında fazla

¹⁰⁴ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, 417-418.

¹⁰⁵ M. Şefik Korkusuz, *Diyarbakır Velileri* (İstanbul: Kent Yayınları, 2004), 344.

malumat yoktur. Yalnız mürîdleri tarafından mezar taşına yazılan manzuma Nuri Baba'nın tasavvuf kişiliği hakkında bazı bilgilere ulaşmak mümkündür. Nuri Baba'nın mezar taşında bulunan manzumede şunlar yazılıdır:

*Derde derman ararsan
Seher kâim olandan sor
Her gece hun-i ciğer yakub
Bahr-i umman olandan sor
Bu esrâr-ı hakikatte
Hep bir noktadır davamız
Bir gelen yok, giden gelmez
Gel o esrârı benden sor
Terk-i terk etmezsen gâfil
Derya olsa da ezkârın
Bulamazsın böyle cedd-i yâri
Git yüz bin Süleyman'dan sor.*

Nuri Baba, birçok mürîde irşad eder. Bu mürîdlerden birisi 1910 yılında Urfa'da doğan Yusuf Kalfa'dır. Yusuf Kalfa, Nuri Baba'ya intisab ederek sülûkunu tamamlar. Nuri Baba'nın vefatından sonra Rifâiyye şeyhi olarak irşad hizmetinde bulunur. 1991 yılında vefat eder ve Nuri Baba'nın türbesine defnedilir. Nuri Baba'nın diğer bir mürîdi de çocukluk arkadaşı olan Mahmut Kirve (Küçükkoğlu)'dir. Nuri Baba, kendisini Diyarbakır'daki şeyhi Süleyman Zeki Baba'ya götürür. Mahmut Kirve, Zeki Baba'ya intisab eder. Fakat Zeki Baba, Mahmut Kirve'yi daha sonra Nuri Baba'ya yönlendirerek ondan sülûkuna devam etmesini ister. Tarîkat sülûkunu Nuri Baba'nın yanında tamamlayan Mahmut Kirve, Nuri Baba'nın vefatından sonra tarîkat irşadı vazifesini yerine getirir. Mahmut Kirve, hizmetini Urfa ile sınırlandırmaz sıklıkla Antep'e giderek burada irşad görevini ifa eder. Mahmut Kirve 2005 yılında vefat edene kadar tarîkat hizmetinde bulunur. Urfa Bediüzzaman mezarlığına defnedilir.

1.4.5. Hacı Ramazan Hafız

Hacı Ramazan Hafız, 1824 tarihin de Urfa'da doğdu. Devrinin büyük din âlimlerinden olan Hacı Ramazan Hafız Urfa'da İbrahimiye medresesinde yıllarca ders verdi. Bundan dolayı İbrahimiye müderrisi diye şöhret kazandı. 1910 yılında vefat eden Hacı Ramazan Hafız Bediüzzaman mezarlığına defnedilir. Mezar taşında bulunan manzumede şunlar yazılıdır:

Dâhilek Yâ Muhammed

Lâilahe illâllah Muhammedun Resullallah
Haza kabrü 'l-merhûm el-mağfûr
el-âlimu 'l-allametü 'l-muhakkik el-mudakkîk
el-mehabetü kidvetü 'l-füdelaiü 'r-rasihin
Ve umdetü 'l-hibrü 'l-mieteyn el-Hac Hafız Ramazan Efendi
İbni Osman Efendi eş-şehir müderrisu medresetü İbrahimiye
Tüviffa fî gurrati Muharremu 'l-haram
Sene 1328."¹⁰⁶

1.4.6. Şeyh Seyyid Ahmed

Şeyh Seyyid Ahmed'in Rifâî şeyhi ve Hz. Hüseyin (r.a) soyundan gelen bir Seyyid olduğu mezar taşında bulunan manzumede yazılıdır. Türbesi Bediüzzaman mezarlığının batı ucundadır.

Haza el merhum
Kutbu 'l-arifin eş-şeyh
es-Seyyid Ahmed
Bin es-Seyyid Ali
el Rifâî el-Hüseyini
*Rahmetullah 1385*¹⁰⁷

1.4.7. Şeyh Muhammed Hâlid Efendi

Kaynaklara göre, 1823 yılında Urfa'nın Mevlid-i Halil Mahallesinde doğdu. Kurrazade ailesindedir. Tahsilini Hasan Padişah Medresesinde yaparak icazet almıştır. Ömrünü vaaz ve nasihatlerle geçiren muttaki bir zattır. Din ilminin yanında Kur'an tilavetinde *Kıraat-ı Seb'a* ile hafız olur. Bütün bunların yanında şeyh Muhammed Halid Efendi, aynı zamanda yazdığı şiirlerle dönemindeki insanlara tesir eden bir sûfi şahsiyettir.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Karakaş, *Urfa'da Tasavvuf İzleri*, 317-318.

¹⁰⁷ Karakaş, *Urfa'da Tasavvuf İzleri*, 318.

¹⁰⁸ Bedri Alpay, *Şanlıurfa Şairleri* (Şanlıurfa: Dal Yayıncılık, 1986), 1/77.

Şeyh Muhammed Halid Efendi, Kâdirîyye, Nakşibendiyye, Rifâiyye tarikatlarında icâzetli câmiu't-tûruk bir halifedir. Nakşibendiyye tarikatının Hâliidiyye kolunun Ziyâiye ve Bekriye kolunun halifesidir. Kendisi Kurrazade diye tanınmaktadır. 1893 yılında vefat eden Şeyh Muhammed Halid Efendi, Mevlid-i Halil cami mezarlığına defnedildi. Şeyh Muhammed Halid Efendi'nin mezar taşında bulunan manzumede şunlar yazılıdır:

Rıza lillâhi fâtiha

Hâzâ kabr el-merhum ev mağfur

el-âlim el-âmil ve fâzıl

el-kâmil mekei'l-ârifîn

Ve mürşid el sâlikin eş-şeyh

Muhammed Hâlid Efendi eş-şehir

Bil kurrazâde min hulefâi

el-tarîkat-ı Kâdiriyye ve'l Rifâiyye

Ve'l-Nakşibendiyye-i Hâliidiyye ve

el-Ziyâiyye ve'l Bekriye intakâle

Min dâri'l-fenâ ila dâri'l min...

Rabiül-âhir sene 1311”¹⁰⁹

1.5. RİFÂİYYE TARİKATININ URFA MÛSİKİSİNE TESİRİ

Tarikatlar, hizmette buldukları toplumlarda halkı sadece dini konularda terbiye vazifesini yerine getirmemektedirler. Aynı şekilde mürîdlerini sadece zikir gibi özel terbiye temrinleriyle de yetiştirmezler. Tarikat eğitimi bütünlük arz eden bir süreçtir. Bu yüzden tarikatlar sâliklerini her konuda bir terbiye sürecinde geçirerek seyr ü sülûkun gereklerine göre eğitirler. Sâlik eğitimi sürekli arzedenden ve belli bir disiplin çerçevesinde verilir. Tarikatların tekke ve dergâhları birer eğitim merkezleridir. Bu merkezlerde sanat, estetik, mûsikî ve edebiyat eğitimi

¹⁰⁹ Karakaş, *Urfa'da Tasavvuf İzleri*, 87.

akademik ve ilmî bir perspektifte sâliklere verilir. İşte bundan dolayı bu alanlarda önemli sanatkârlar yetişmiştir. Urfa’da da birçok tarikat sanatta, edebiyatta ve mûsikîde önemli şahsiyetler yetiştirerek hem ülke hem de Urfa kültürüne önemli katkılar sağlamışlardır. Urfa kültürüne katkı sağlayan tarikatlardan birisi de Rifâiyye tarikatıdır.

Urfa’nın farklı bölge ve semtlerinde icra edilen tarikat ritüelleri yani toplu zikirleri dervişler vekâletiyle idare edilmektedir. Bunlar, haftada bir veya iki gece toplu zikir yaparlar. Zikri idare eden besmeleyle ve salâvatlarla başlar ve otururken en az 33 defa toplu halde sesli salâvat okunur. Salâvattan sonra silsile okunur. Sonra kelime-i tevhîd ve lafzâ-i celâl okumaya başlarlar. Bazı kollarda def eşliğinde ilâhîler okunarak, zikre katılan dervişlerin cezbeye gelmesi sağlanır. Bu arada ayağa kalkılır ve halka olunur. Bu esnada semâ yapılır, beyitler ve ilâhîler okunur. Bu da tarikat mensuplarının cezbeye gelerek kendilerini tamamen zikre kaptırmalarına yani bir nevi yalnızca tek bir noktaya yoğunlaşmalarına yardımcı olur. Zikrin son cezbe aşaması denilen bu evrede, sonraki dönemlerde bu tarikatın bazı kollarında icra edilen “burhan” adı verilen beden farklı kesici aletlerle terbiye edilmesi uygulamasına geçilir. Zikrin sonunda oturularak dua yapılır. Urfa’da ritüellerini devam ettiren şehir merkezinde ve kırsalda birçok Rifâiyye dergâhı ya da tekkesinin bulunduğu görülmektedir. Urfa’da Rifâiyye tarikatı adına tarikat zikrinin icra edildiği birçok tekke icâzetli ya da icâzetsiz olarak faaliyet göstermektedir. Bu tekke ve zikir meclislerinde Şâir Yûsuf Nâbî’nin gazelleri ve beyitleri ilahî makamında güzel sesli gazelhanlar tarafından okunarak zikrin müdavimi zâkirler cezbeye getirilerek zikrin daha coşkulu bir şekilde icra edilmesine sebep olur.¹¹⁰ Bu gazelhanların okuduğu ilâhîler, Urfa’da hem tekke mûsikîsinin hem de Sanat mûsikîsinin halk arasında teveccüh kazanmasına katkıda bulunmuştur.

¹¹⁰ Ali Tenik, *Tasavvuf ve Tarikatlarda Mûsikî: Urfa Tasavvuf Mûsikîsi Örneği*,” *Geçmişten Günümüze Urfa’da Müzik* (İstanbul: Gece Kitaplığı Yayınları, 2019), 170-186.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞANLIURFA'DA FAALİYET GÖSTEREN RİFÂİYYE DERGÂHLARI

Bu bölümde, geçmişten günümüze Şanlıurfa'da faaliyet gösteren Rifâiyye tarîkatı dergâhlarına ayırdık. Urfa'da yaşayan diğer tarîkatlarla kıyaslandığında burada Rifâiyye tarîkatının irşad hizmetleri daha zayıf olarak görülmektedir. Daha önceden de ifade edildiği gibi, bu bölgede Rifâiyye tarîkatının herhangi bir tarikat ya da irşad icâzetli bir halifesinin bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Rifâiyye tarîkatının merkezi olan Basra'nın Urfa'ya yakın olması hasebiyle Rifâiyye tarîkatı dervişlerinin tarîkat âdab ve erkânını yaymak için uğradıkları yerler yakın bölgeler olmuştur. İşte bu nedenle Urfa, Rifâiyye tarîkatının tedviniyle birlikte bu tarîkatla tanışmış olur. Bu bölümde daha önce Urfa'da irşad ve hizmet icrasında bulunan Rifâiyye tarîkatı dergâhları ve günümüzde bu tarîkatın kültürünü sürdüren bazı dernek ve vakıflarda saha çalışması ve röportajlar yaparak tarîkatın bugün halk üzerindeki tesirlerini ve faaliyetlerini gözleme imkânı bulduk. Röportaj yaptığımız dernek ve dergâhlarda gözlemlediğimiz uygulamaları, malumatları, Rifâiyye tarîkatının esas, usûl ve erkânıyla karşılaştırarak akademik bir analizle vermeye gayret gösterdik.

2.1. URFA RİFÂÎ SİDDİKİYE TEKKESİ

Urfa'da en eski tarihli olarak bilinen Rifâiyye tarîkatı tekkesidir. Bu tekke Urfa'nın Mızrâkçı Bâzâr'ında inşa edilmiştir. Kayıtlarda 1880 yılına kadar mescid olarak da hizmet veren tekkede bu yıla kadar öğlen ve ikinci namazları da eda edilmiştir. Cuma vakitlerinden sonra tekkede Rifâî tarîkatının zikir ritüelinin "safâyla zikr oluna geldiği" kaydı sicil kayıtlarında görülmektedir. Sicil kayıtları şöyledir: "*Bundan üç sene mukaddeme gelinceye değin sene-yi mâzîyelerde külle yevm ma'a'l-cemâ'a sâlâûz-zuhr ve asr edâ ve ifâ ve beher cum'a dahi ba'de'z-zuhr ba'de zuhr tarik-i Rifâî'ye âyînî üzere mukâbele-i zikr icrâ oluna gelen medine-i mezbûre esvâkından Mızrâkçı Bâzârı nâm mahalde çarşı ortasında vaki' Siddikiye Mescidi çarşı vasâtında bulunduğu cihetle zuhr ve asr vakitlerinde salât-ı mefruzâ edâ ve ifâ be-her Cum'a dahi ba' de salâti'z-zuhr safâyla oluna geldiği...*" Yalnız bu tekke tamir ve tadilat görmediğinden dolayı bu tarihten sonra harabeye dönüşür. Bu mescid ve tekkenin yeniden ihyası için Urfa Mevlevîyye şeyhi Abdülhamid Dede'nin oğulları Ahmed Dede ve Mustafa Dede

sırasıyla mütevellî tayin edilmelerine rağmen tekkenin arsası üzerine dükkân ve kahvehane inşa edildiğinden mescidin eski haline döndürülmesi mümkün olmaz.¹¹¹

2.2. SAYYÂDÎ KOLU HİCÂZ ŞUBESİ DERGÂHI

Urfa'da Fırfırlı camiinde imamlık vazifesini yürüten Ahmed Rifâî'nin dergâhları ile alakalı yapmış olduğum görüşmeler neticesinde elde ettiğimiz bilgilere göre, bu dergâh, Sayyâdî kolunun Hicaz şubesine bağlı bir dergâhtır. Faaliyeti devam eden dergâhın silsilesi hakkında detaylı bilgi mevcut değildir.

Dergâha halife olmanın belli şartları vardır. Öncelikli şart, halifenin halvetlere girmesi ve molla/ilim sahibi olması gerekmektedir.¹¹² Rifâî tarikatında Riyâzet ve halvet mürîdin mertebesine göre değişiklik gösterir. Dokuz çeşit riyâzetin dördü sâlikin “çavuşluk” (şâvişiyye) mertebesine, beşi de “nikâbet” (nakiplik) mertebesine gelmesinden sonradır. Şeyh, çavuşluk mertebesine gelecek olan salike, en az 1000 defa kelime-i tevhîd zikrini yerine getirmesini söyler. Daha sonra şeyh mürîdin kalbinin tevhîd zikrinin nuru ile dolduğunu görünce kendisine “Allah” zikrini söyler. Bu ismin nuru kendisinde ortaya çıktığı vakit, mürîde her namazdan sonra, şeyhin belirleyeceği adet miktarınca (en az 2500 kere) ism-i celâl zikrine en az üç ay devam etmesini emreder. Vakti geldiğinde mürşid sayıyı artırabilecektir. Bu zikirde mürîdin kalbine yerleşip nuru yüzünde tecelli ettiği vakit mürşid mürîdini “çavuşluk” mertebesine yükseltir. Çavuşluk mertebesine ulaştıktan sonra mürîde sırasıyla dört riyâzet emredilir:

İlk riyâzet zikri, üç gün sürmekte ve pazar günü başlar. İkinci zikir, pazartesi başlar ve üç gün devam eder. Üçüncüsü dört gündür vesalî günü başlar. Dördüncü zikir, beş gün sürmekte ve Çarşamba günü başlamaktadır. Riyâzetlerin arası süre on gündür. Bu sürenin bitimiyle on birinci gün tekrar riyâzete başlanır. Zikir nihayetlene kadar bu şekilde sürer. Yemek ve içmek hususundaki riyazeti yaptırانlarında farklı riyazet süresi vardır. Riyâzet esnasında mürîdin kimseyle teması ve ilişkisi olmayacaktır. Temiz bir yerde oturacak ve oraya kimse girmeyecektir. Tuvalet ihtiyacı için olduğu yerden dışarı çıkarken iyice örtünerek

¹¹¹ Yasin Taş, *Kadı Sicillerine Göre XIX. Asrın İkinci Yarısında Urfa'da Sosyal Hayat* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), 279.

¹¹² Ahmed Rifâî, *Röportaj*, Şanlıurfa, 2021.

ve başka bir yere gitmeksizin ihtiyacını görüp dönecektir. Her namaz sonrası en az 3000 defa “ya Rahman” zikri ile meşgul olur. Geceleri on iki rekât teheccüt namazı kılınır ve her sünnetin iki rekâtını takiben on üç kez salâtüselâm ile meşgul olup Fatiha ile bitirir.

İkinci riyâzet zikri ise, her namazdan sonra en az 4000 defa “ya Rahîm”,

Üçüncü riyâzet ile ilgili olan zikir her namaz sonrası en az 5000 defa “ya Vehhâb”,

Dördüncü riyâzet zikri ise, her namaz sonrasında en az 6000 defa “ya Kuddûs” zikirleridir.

Mürîd bu riyazetten çıkarsa her gün 1000 defa “zü’l-celâli ve’l-ikrâm” zikrini söyleyecektir. Şeyhe manevî bir işaret belirinceye kadar sâlik bu zikre devam eder ve işaret hâsıl olunca da mürîd “nikâbet” derecesine yükseltilir.

Nikâbet ile ilgili işlemler yerine getirildikten sonra ise beş riyâzet mürîde verilir:

İlki nakiplik mertebesinde hemen sonra başlar. Bu riyâzetin ilki perşembe günü ve dört gündür. İkicisi başlangıcı cuma namazından sonra beş gündür. Üçüncüsü altı gündür ve cumartesi günü başlar. Dördüncüsü yedi gündür ve başlangıcı pazartesi günüdür. Her riyâzet arası beş gün olmakla birlikte zikirler sırasıyla şöyledir:

Birinci riyâzette, 4000 defa “yâ Hak” ;

İkinci riyâzette 5000 defa “ yâ Hannân” ;

Üçüncü riyâzette 6000 defa “ yâ Halîm” ;

Dördüncü riyâzette 7000 defa “ yâ Hayy” ;

Beşinci riyâzette ise, 8000 defa “yâ Hâfız” .

Zikrin sayısı kesin olmamakla birlikte şeyh mürîdin kabiliyetine göre zikri belirlemektedir. Riyâzet bittikten sonra mürîd istigâse denilen zikri “lâ ilâhe illâ ente sübhâneke innî küntü mine’z-zâlimîn” (Senden başka ilâh yoktur. Seni eksikliklerden tenzih ederim. Ben gerçekten nefesine zulmedenlerden oldum)

(Enbiyâ 21/87) âyet-i kerimeyi her gün belli bir adedini namazlardan sonra verir. Mürşid manevi bir işaret idrak edinceye kadar devam eden bu zikirden sonra mürîde “tehzîp halveti” emredilir.

Tehzîp halveti, nakîp ile ilgili olup kırk gündür. İftar ve sahur mürşidin belirlediği şekilde yaparak oruç tutmak, yatsı namazı sonrası en az iki, en fazla dört saat uyumak ve teheccüde kalkmak, sabaha karşı veya sabah namazı sonrası “ya Hâmid” zikrine halvet boyunca ilk gün ve gece 1000 defa devam etmek şeklinde şartları vardır. Halvet sonrası “talîplerin münacatı” isimli “Rabbenâ âtinâ min ledünke rahmeten ve heyyi’ lenâ min emrinâ reşedâ” (Ey rabbimiz bizlere katından bir rahmet ver. İçinde bulunduğumuz şu durumda bize kurtuluş ve bizi doğruya ulaştırmayı kolaylaştır) (Kehf 18/10) âyeti zikir olarak verilir. Mürşide manevi bir işaret hâsıl oluncaya kadar zikir devam eder ve işaret sonrası dervîşe “hilafet” verip mertebe ile ilgili olan zikri okumasına müsaade eder. Bu vird ise şöyledir: Her gün 100 defa İhlâs sûresi; 7 kere A’lâ sûresi; 100 defa salâtüselâm; 100 defa kelime-i tevhîd ve mürşidin okumasına müsaade vereceği hizib ve virdlerden ibarettir.¹¹³ Bu şartları yerine getiren birisi olmadığından dolayı dergâhın halifesi henüz yoktur.

Tekkedeki hizmet vazifesini çavuşlar yürütmektedir. Hicazlı Şeyh Seyyid Ahmed er-Rîfâî soyundan gelirler. Dedeleri şeyhlik vazifesi üstlenmediler. Bu dergâhın mesul kişisi olan Ahmed Rifâî isimli zatın gördüğü rüya ve rüyaya getirdiği yorum şöyledir: “Rüyamda ilk icazeti Rasulullah Efendimiz (sav)’den aldım fakat yaş itibari ile 40’tan küçük olduğum için hâyâ ettim sonra yine rüyamda heyetten icazet aldım, şeyhlik yapmadım. Bu oldukça büyük bir sorumluluk olduğundan mürîd olmanın daha güzel olduğunu düşündüm. Çünkü mürîdlikte tek derdin nefsidir. Fakat şeyhlik böyle değil, eline atılıp saygı ve hürmet gösterenlerin bir sorumluluğu ve beklentisi vardır. Mürîdlerin öz evlattan farkı yoktur. Evlat ne kadar çoğalırca yük ve sorumluluk artar. Sonra nasıl olduğunu anlamadım ve kendimi halifelik postunda buldum. Bazen bakıyorum mürîdlerin gözü hep posttadır nedenini ise anlamış değilim. Şeyhlikte uyuyamazsın, yiyemezsin, keyif edemezsin senin ilk işin Müslümanların mümin olması için çabalamaktır.” Ahmed Rifâî bu rüyasının kendisine bir işaret olarak

¹¹³ Tahralı, “Rifâiyye”, 303-305.

kabul etmiş ve dergâhta mürîd olarak devam etmesinin daha uygun olacağını düşünmüş.¹¹⁴

Dergâhın mürîd kabul etme şartları şunlardır; İslâm'ın şartlarını yerine getirerek uyan her Müslüman iman, amel ve ihsan dairesinde olduğu sürece mürîd olabilir. Mürîd, Kuran ve sünnet eksenli bir hayat yaşamalı, edep çizgisinden ihsan dairesinden de ayrılmamalıdır.¹¹⁵ Rifâiyye tarîkatında ise, bu durum şu şekilde gerçekleşmektedir. Mürşid ile mürîd arasındaki mürşide bağlılık manasına gelen “bey‘at”¹¹⁶ ve “mübâyaa” olarak da isimlendirilen sözleşme Rifâî tekkelerinde bir tören ile gerçekleştirilir. Rifâiyye tarîkatında dervişliğe kabul usulünü, tarîkatın çağdaş şeyhi olan Kenan Rifâî şu şekilde anlatıyor: Mürşid, istekliye; Allah'a dönüş ve istiğfarın bir belirtisi olarak abdest alıp iki rekât namaz kılmasını söyler. Ardından, mürşid kibleye yönelir ve iki dizi üstüne oturur. Mürîd de, dizleri mürşidin dizlerine degecek vaziyette aynı şekilde oturur. Mürşid, üç Fatıha ve Kur‘ân'ın bey‘at ile ilgili ayetini (el-Fetih, 48/10)¹¹⁷ okurken mürîdin elinden tutar ve bey‘atleşme ile ilgili hadisi hatırlatır. Mürîde Ubâde b. Sâmî'tin rivayet ettiği hadisi önce Arapça daha sonra Türkçe olarak okur: “Peygamber efendimiz, ashaptan bir topluluk huzurunda bulunduğu halde buyurmuştur ki: “Cenab-ı Hak'a asla şirk koşmamak, hırsızlık etmemek, zina etmemek ve fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmemek, ellerinizi ve ayaklarınız arasında zinadan olma bir çocuk getirmemek ve size emrettiğim güzel ahlâkta bana muhalefet olmamak şartıyla benimle mübâyaa ediniz. Bunlara kim vefa ederse, sevabını Cenâb-ı Hak ihsan eder. Bu yasaklamış olan şeylerden biri herhangi birinize isabet eder ve o da bunu örter ise, Cenâb-ı Hak dilerse onu affeder, dilerse cezalandırır.” Hz. Ubâde de, “Biz de bunun üzerine mübâyaa ettik” dediler. Bundan sonra şeyh, mürîde: Siz de bu şartlar doğrultusunda bana bey‘at ediyor musunuz? diye sorar ve “evet” cevabını alınca Kur‘ân'ın, ahdi bozmamaya ilişkin

¹¹⁴ Ahmed Rifâî, *Röportaj*, 2021.

¹¹⁵ Ahmed Rifâî, *Röportaj*, 2021.

¹¹⁶ Bîat: Ahdetme, söz verme, bu amaçla el sıkma. İstılahta ise, Şeyhine sadık ve bağlı kalacağına, ona kayıtsız şartsız teslim olacağına söz verme, (Süleyman Uludağ, *Tasavvuf terimleri sözlüğü*. (İstanbul : Kabalcık Yayınları, 2012), 75.)

¹¹⁷“Sana yeminle bağlılık sözü verenler gerçekte bu sözü Allah'a vermiş oluyorlar, Allah'ın eli onların elleri üzerindedir. Bu sebeple kim Allah'a verdiği ahdi bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur, Allah'a verdiği sözün gereğini yerine getirene ise Allah yakında büyük ödül verecektir.” (Fetih, 48/10)

ayetlerini okur.¹¹⁸ Daha sonra ise mürşid, isteklinin elini tutarak “istiğfar ederler”
¹¹⁹ Bunun ardından İslâm’daki iman ve ibadet esaslarına sadakat tekrarlanır. Düşkünlere, yoksullara, çaresizlere yardım edileceğine, Ahmed er- Rifâî’den gayrı mürşid tanınmayacağına dair söz verilir ve bunlara Allah ve peygamber şahit tutulur. ¹²⁰ Ahmed Rifâî’nin dervişliğe kabul konusunda ki paylaşımının Rifâiyye tarikatında farklı bir şekilde gerçekleştiğini dolayısıyla bu konudaki düşüncelerinden yola çıkarak tarikat hakkında yeterli derece bilgi sahibi olmadığını söyleyebiliriz.

Mürîdlerin günlük zikirleri; Besmele, İstiğfar, Salavat-ı şerif, Kelime-i tevhîd’tir. Haftalık zikirleri ise, haftanın iki günü pazartesi ve perşembe günleri yapılır. Pazartesi günleri, ilmihal ve ilim sohbetleri yapılırken, perşembe günü ise, genel zikir yapılır ve tefsir dersleri de okunur. Perşembe günü yapılan genel zikirde salavât getirilerek başlanır, Hz. Peygamber’e, şeyh Rifâî hilafetine ve diğer şeyhlere bir fâtiha üç ihlâs okunur ardından besmele çekilir tövbe istiğfar getirilir sonra salavâtı şerif, kelime-i tevhîd, sayının ortama ve duruma göre değişen, Ya Hayy, Ya Kayyum, Ya Baki entel Baki zikri ile devam edilir. ¹²¹

Rifâiyye’de toplu zikir oturarak ve ayakta yapılmaktadır. İstanbul Rifâî tekkelerinde yapılmış şekliyle toplu zikir şöyle icra edilmektedir: Zikre katılından şeyhin sağından ve solundan hilal şeklinde halka oluşturularak diz üstü otururlar Şeyh’in “Fatiha!” nidasıyla dervişler yüksek bir sesle “, Allâhümme salli alâ seyyidina Muhammed’in ve alâ âli Muhammed” diyerek ve herkes içinden Fâtiha okuduktan sonra da toplu bir şekilde “Salât-ı Kemâliyye” okunur. Şeyh yine “Fâtiha!” der dervişler yine aynı şekilde salâtüselâm ve fâtihayı okuduktan sonra yüksek bir ses tonuyla “evrâd-ı şerif” okunur. Sonrasında şeyh kısa bir dua yapar ve ayağa kalkılır. Şeyh efendinin sağ ve solunda karşılıklı saf tutulur. Şeyh zikrini “Fa’lem ennehû lâ ilâhe illallah” diyerek başlatır. Safların ortasında yer alan “reis” denilen dervişin temposuyla zikir yapılır. “Reis” dervişlerin zikrini yürütür. Zâkirbaşı zikrin tamamını idare eder ve rast makamında bir münâcât okur.¹²² Zikir

¹¹⁸ “Antlaşma yaptığınız zaman Allah’a verdiğiniz sözü yerine getirin, Allah’ı kendinize kefil tutarak kesinliğe kavuşturduktan sonra yeminlerinizi bozmayın. Unutmayın ki yaptıklarımızı Allah bilmektedir.” (Nahl,16/91)

¹¹⁹ İsmet Zeki Eyüboğlu, *Günün Işığında Tasavvuf, Tarikatlar, Mezhepler Tarihi* (İstanbul: Geçit Kitabevi, 1987), 267.

¹²⁰ Tahralı, “Rifâiyye”, 300-301.

¹²¹ Ahmed Rifâî, *Röportaj*, 2021.

¹²² Tahralı, “Rifâiyye”, 306.

meclislerinde Ahmed er-Rifâî'nin virdleri ve hizibleri okunur. Bazı zamanlarda zikir esnasında “burhan” denilen kerametlerin ortaya çıktığı da söylenir. Zikri yöneten şeyh, İsm-i celâl zikrinin hızlandığı bir esnada kılıç, topuz, şiş, tığ gibi aletleri zikri icra eden dervişler arasından seçmiş olduklarının yanak, karın, gırtlak gibi vücudun farklı bölgelerine saplar. Dervişler bu saplanan aletleri elleri ile tutarak zikirlerine devam ederler. Bunun dışında şeyh “gül” denilen kaşığa benzer yassı biçimindeki aleti ateşte kor haline getirerek yalar ve dervişlerin belden yukarı çıplak olan vücutlarına değdirir. Bunların yanı sıra ateşe girme, vahşi hayvanlarla oynama, zehir içme, cam parçalarını ağızda çiğneme gibi uygulamaları da yapmaktadırlar. Bunları yaparak inkârcıların hidayete ermesi amaçlanmış ve Allah dilemedikçe vahşi hayvanların zarar vermeyeceği, ateşin yakmayacağı, kesici aletlerin kesmeyeceği gösterilmeye çalışılmıştır.¹²³ Rifâiyye tarikatından burhan diye isimlendirilen şiş sokmak, debbus vurmak, ateşe dokunmak gibi halleri kabul etmekte fakat kendileri dergâhlarında işin ilim boyutu ile meşgul olduklarından bu halleri uygulamamaktadırlar. Ahmet Rifâî dergâhlarında asıl vazifelerinin insanlara imanı sevdirmek, dinî gerekleri telkin etmek, Allah'ın rızası doğrultusunda bir hayat sürdürmek olduğunu belirtir.¹²⁴ Ahmed Rifâî'nin dergâhında zikir konusunda ki uygulamaları, Rifâiyye tarikatında genişçe bir şekilde anlatılmış dolayısıyla kendi dergâhlarında her ne kadar haftada iki gün şeklinde belirlemiş olsalarda kendi benimsemiş oldukları şekliyle zikri icra etmektedirler. Seyyid Ahmed er-Rifâî tarikatında cehri zikri esas almış ve bu tarikat mensupları da o günden beri cehri zikri yerine getirmişlerdir.¹²⁵

Ahmed er-Rifâî ile alakalı bir kerâmeti de anlatan Ahmed Rifâî olayı aynen şu şekilde aktarır: “Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin sohbetinde bulunanlar kendisine Peygamber Efendimizin (sav) inşikak olayının nasıl vuku bulduğunu gerçekleşmesinin mümkün olup olmadığını sorar. Bunun üzerine Seyyid Ahmed er-Rifâî orada bulunanlardan bir bıçak ve su getirmesini ister. Bıçakla göğsünü yardıktan sonra su ile iç organlarını yıkayıp yerine yerleştirir. Soruyu soranlara dönerek “Eğer ben yaptıysam Efendimiz (sav) nasıl yapmasın” der. Ahmed Rifâî

¹²³ Tahralı, “Rifâiyye”, 307.

¹²⁴ Ahmed Rifâî, *Röportaj*, 2021.

¹²⁵ Ebu'l-Hüda Sayyadî, *Rifai Yolunun Esasları*, çev. Mahmud Nedim (Aysoy) Er-Rifai (İstanbul: Bahar Yayınları, 2007), 37.

olayın Basra ‘da gerçekleştiğini belirtti.¹²⁶Keramet hususunda Seyyid Ahmed er-Rifâî *el-Burhanü’l-Müeyyed* isimli eserinde şu şekilde anlatmaktadır. “*İnsanın en şerli, en zararlı görüşlerinden bir tanesi de yaratılanı görüp, Yaratana(cc) unutmak; kudret ve kuvveti, yaratandan değil yaratılıandan olduğunu zannetmesidir. Gerçek fâil, gerçek yapıcı Allah (cc) Hazretleridir. Cüz’i ve küllî, yaratılmış hiçbir kimsenin elinde bir şey yoktur. Bütün varlık ve kuvvet Cenab-ı Hakk’ın elindedir. O dilerse Peygamberlerinin(as) ve Velilerinin(r.anhum) eli ile bazı şeyler zuhur ettirir. Allah Hz.leri dilemedikten sonra O’nun karşısında kim konuşabilir ki?*”¹²⁷ Velilerin elinden zuhur eden harikulade kerâmetler Allah vergisidir. Dolayısıyla Allah dilediğine kerâmet verir bunu kuldun bilmek ise, şirktir.

Tarîkatın kadına bakışının dergâhta onların vazifelerinin olup olmadığı sorusuna, Ahmed Rifâî kadınların ibadetlerini kendileri bireysel olarak yaptıklarını ve dergâhta vazifeleri olmadığını aktardı. Bu dergâhta edindiğimiz bilgiler neticesinde, Rifâiyye tarîkatı ile alakalı ritüellerin de eksik ve yetersiz olduklarını Rifâiyye tarîkatına çokta yakın olmadıklarını söyleyebiliriz.

2.3. SEYYİD AHMED RİFÂİOĞLU DERGÂHI

Dergâh mürîdi Abdulsamed Berşe ile yaptığımız görüşmede, dergâhlarının “Sayyadı kolu Urfa şubesi” olarak isimlendirildiğini ifade etti. 2006 yılından bugüne faaliyet gösteren dergâhın başında halife olarak Seyyid Ahmed Rifâioğlu bulunur. Bu onun gerçek ismi değil, muhtemelen mahlasıdır. Müntesipler pîrleri Ahmed er-Rifâî’ye olan muhabbet ve bağlılıklarını bu şekilde de göstermektedirler. Seyyid Ahmed Rifâioğlu’nun, halifeliği Muhammed el-Hüseyni’den aldığını belirten Abdulsamed Berşe, hilafet şecerelerini paylaşmayı uygun bulmadıklarını belirtti.

Dergâhın belli bir mürîd kabul etme şartları yoktur. Müslüman olan herkes dergâha katılabilmektedir. Mürîd olmak isteyen kişi tekbir getirir. Şeyh intisap edene dua eder ve sure okur, mürîd olmak isteyen sağ elinden tutar ve dergâha katıldığını söyler. Mürîd daha sonra Kur’an ve sünnet dairesinde bir hayat sürmeli, eline, diline ve beline hâkim olmalı. Kendisine verilen sırrı açıklamamalı.

¹²⁶ Ahmed Rifâî, *Röportaj*, 2021.

¹²⁷ Sayyadî, *Rifai Yolunun Esasları*, 23-24.

Mütevazi bir hayat sürmeli. Dergâhta kendisine verilen hizmetleri yerine getirmelidir.¹²⁸ Mürşide biat etmek tarîkatın en önemli rükunlarından biridir. Bu hususta Seyyid Burhaneddîn es-Sayyâdî şunları ifade etmektedir: “Mürîd, mürşide biat ederken Cenâb-ı Allah’a karşı aczini ve yokluğunu ifade eder. Allah’ı her şeyden üstün bilir. İstikamet üzere yürür ve vücudunun her zerresinde Cenab-ı Hakk’ı zikretmeyi murad eder. Onu Allah’tan uzaklaştıracak her türlü fiilden alâkayı kestiğini ifade eder.”¹²⁹ Rifâiyye tarîkatında öncelikle sâlikin şeriatı bilmesi, emir ve yasakları öğrenmesi ve bunların gereğini yerine getirmesi gerekir. Hak’tan gayrıya iltifat etmemek sülûkûn başlangıcıdır. Bu huzura ulaşmanın usulü de mürşidin emrine göre salâtüselâm dan gayrısıyla meşgul olmamaktır. Buradaki salâtüselâm getirmek ten maksat, Hz. Peygamber (sav)’e bir menfaat hâsıl olması ya da sevabın ulaşması değildir. Asıl gaye, söyleyene Hz. Peygamber’den feyiz ve nefhaların ulaşmasıdır. Salâtüselâm Peygamber nurlarını görmek için en büyük sebep olup, zikredenle Hz. Peygamber (sav) arasındaki perdelerin ortadan kalkması için büyük bir vesiledir. Hz. Peygamber (sav) ve Allah’a ulaşmak için bir kapıdır. Salâtüselâm’ın çeşitli söylenişleri vardır. Eğer ki sâlik ümmi ise her namaz sonrası da mürşidin belirlemiş olduğu sayıda “Allahümme salli âlâ seyyidinâ Muhammedin ve âlâ âlihî ve sahbihi ve sellim” şeklinde okuması yeterli, fakat sâlik yazıdan okuyabiliyor ise, tarîkat şeyhlerinin belirlemiş olduğu beş türlü salâtüselâmdan mürşidin tayin edeceği birini okur.

Rifâiyye’de sülûk, farzlardan sonra nâfile ibadetlerle çokça meşgul olmak şeklindedir. Bütün zikirleri kendi işitecekleri tarzda yüksek sesle cehrî olarak yapılır. Nâfile ibadetlerin ilki de Peygambere çokça salâtüselâm getirmektir. İkincisi emirlere uyup yasaklardan uzak durmak, sakınmaktır. Mürîd mürşidin sözlerini dikkatle dinlemeli sâlik için önemli olan şeriat edeplerinden biri ‘sohbet’dir. Bu beraberlik ve sohbet vesilesiyle sâlik gafletten uyanıklığa, cimrilikten cömertliğe, dünya hırsından uzaklaşıp zühde, kötü huydan güzel ahlâka geçmiş olur.¹³⁰

Mürîdler günlük zikirlerini halifenin belirlediği şekilde yerine getirirler. Zikir sayısı ortama ve duruma göre değişmektedir. Dergâhın genel zikirleri haftalık pazartesi ve perşembe günü olarak yapılmaktadır. Zikirleri cehrî olarak ve

¹²⁸ Abdulsamed Berşe, *Röportaj*, Şanlıurfa, 2021

¹²⁹ Sayyadî, *Rifai Yolunun Esasları*, 46.

¹³⁰ Tahralı, *“Rifâiyye”*, 302.

halka şeklinde icra edilir. Pazartesi ilmihal sohbetleri ve Perşembe de zikirlerle ek olarak tefsir okunur. Fakat, dünyada baş gösteren salgından dolayı dergâhta toplanma ve genel zikir yapılmamaktadır.¹³¹ Abdulsamed Berşe, diğer dergâh ve tekkelerle bağlantıları olmadığını dergâhlarında kendi zikirleri ile alakadar olduğunu söylemekle beraber hepsinin Allah’a giden hak yol olduğunu ve onları dışlamadıklarını ifade etti. Cehrî olarak okunan zikrin tarîkat mensuplarınca birçok faydası zikredilir. Bunlardan biri de, uzaktan işitenin gelip dâhil olmasına ve o feyizden nasipdar olmasına sebebiyet vermesidir. Yine cehrî zikir vücuda verdiği dinçlik ile Allah aşkının artmasına vesile olur.¹³² Rifâiyye’de toplu zikir oturarak ve ayakta yapılmaktadır. Mesela İstanbul Rifâi tekkelerinde toplu zikir şöyle icra edilmektedir: Zikre katılından şeyhin sağından ve solundan hilal şeklinde halka oluşturularak diz üstü otururlar Şeyh’in “Fâtiha!” nidasıyla dervişler yüksek bir sesle, “Allâhümme salli âlâ seyyidina Muhammed’in ve âlâ âli Muhammed” diyerek ve herkes içinden Fâtiha okuduktan sonra da toplu bir şekilde “Salât-ı Kemâliyye” okunur. Şeyh yine “Fâtiha!” der dervişler yine aynı şekilde salâtüselâm ve Fâtihayı okuduktan sonra yüksek bir ses tonuyla “evrâd-ı şerif” okunur. Sonrasında şeyh kısa bir dua yapar ve ayağa kalkılır. Şeyh efendinin sağ ve solunda karşılıklı saf tutulur. Şeyh zikrini “Fa’lem ennehû lâ ilâhe illallah” diyerek başlatır. Safların ortasında yer alan “reis” denilen dervişin temposuyla zikir yapılır. “Reis” dervişlerin zikrini yürütür. Zâkirbaşı zikrin tamamını idare eder ve rast makamında bir münâcât okur.¹³³

Burhan olayına bakışları hususunda ise öncesinde Rifâiyye tarîkatının genelinde kabul gören bir olayı aktardı: “Seyyid Ahmed er-Rifâi Medine de Peygamberin kabrini ziyaret eder. Kabrin başında “Uzaktayken ruhumu gönderirdim, huzurunda yeri öperdi benim için. Şimdi ise bedenimle geldim, elini uzat dudaklarımda payını alsın” manasına gelen bir beyit okur. Bunun üzerine Peygamber kabrinden elini uzatır, Ahmed er-Rifâi de öper. Rivayete göre yanında Abdülkâdir Geylânî’nin de bulunduğu birçok kişi de olaya şahit olur. Bu kerâmet sonrası Abdülkâdir Geylânî’nin (ö. 561/1166) Ahmed er-Rifâi’ye intisab ettiği de iddia edilir. Bu iddianın ilmi hakikatlere ve tarihî bilgilerle bir alakası yoktur. Çünkü Ahmet er-Rifâi, Hâyât b. Kays el-Harrânî ile birlikte Abdülkâdir

¹³¹ Abdulsamed Berşe, *Röportaj*, 2021

¹³² Sayyadî, *Rifai Yolunun Esasları*, 65.

¹³³ Tahralı, “*Rifâiyye*”, 306.

Geylânî'yi ziyaret edip kendisinin tasavvufî hâlinde ve ilminden istifade ettiği bir hakikattir.¹³⁴

Bu ziyaret sırasında Peygamber Efendimiz (sav) kabrinden Ahmed er-Rifâî'ye “Ya Veledi” diye hitap eder. Bu durum sonrası yanında bulunanlar vecde gelerek kimi satır, kimi de çekiç alarak birbirlerine vurmaya başlar. Bunu gören Ahmed er-Rifâî de endişelenir “Ya Rasulallah ne yapayım” der. Peygamber efendimiz(sav) mübarek tükürüğünden verir ve bunu yaralarına sürmesini söyler. Ahmed er-Rifâî de yaralarına mübarek tükürüğünden vurur ve yaraları orada kapanır. Şiş vurmak, ateş yemek gibi olaylarına bu yaşanan durum sonrası kaynaklandığı da söylenir.”¹³⁵ Abdulsamed Berşe zikir sırasında bu halin yaşandığı dergâhta bu halleri yaşayanların olduğunu belirtmektedir.

Bu dergâhta da diğer Rifâî dergâhlarında olduğu gibi kadınlara mahsus bir faaliyet göstermediklerini, kadınların daha ziyade bireysel ibadet ile meşgul olduklarını ifade etti.

2.4. MUSTAFA İNCE RİFÂÎ DERGÂHI

Şanlıurfa'da uzun zamandır ikâmet etmekte olan Mustafa İnce'nin dedesi ve babası da Rifâîyye tarîkatına intisaplı kişilerdi. “Vasili” aşiretine mensup olduklarından kardeşleri soy isimlerini “Vasiloğlu” olarak değiştirirler. Kendisi de kısa bir süre sonra soy ismini Vasiloğlu olarak değiştirir. Hem Kâdirî tarîkatına hem de Rifâî tarîkatına intisaplı bir kişidir. Aynı şekilde beyaz ve yeşil renkli bir bayrakları vardır. Mustafa İnce'nin babası Şeyh Muhammed Eminoğlu, icâzeti Şeyh İmam Kosan'dan alır. Babası, Yakubiye mahallesinde tekkesi olan bir zat idi. Rivayetlere göre, bu tekkeye psikolojik sorunları olanlar ve şizofreni rahatsızlığı olanlar gelir iyileşerek ayrılırdı. Felçli olarak uğrayan sağlam bir şekilde dönerdi. Uzun zaman faaliyet gösteren tekke şu an var olmakla beraber faal değildir. Kendi evini tekke olarak kullandığını söyleyen Mustafa İnce, evinin üst katında genişçe bir salonda ibadet ve zikirlerini yerine getirir. Kendisi ümmî olduğunu söyler. Babası Şeyh Muhammed Eminoğlu vefat etmeden önce çocuklarını bir araya getirdi ve vekil tayin etmek istedi büyük çocukları bu

¹³⁴ Tenik, “Hayât b. Kays el-Harrânî'nin Döneminde Tasavvuf ve Harrânî'nin Tasavvufî Kişiliği”, 636-645.

¹³⁵ Tahralı, “Ahmed er-Rifâî”, 127-130.

vazifeyi kabul etmediğini söyleyince işleri Mustafa İnce üstlendi. Babası kendisinden sonra kimseye muhtaç olmamaları için bu görevi kendisine 23 yaşında iken verdi. Tarikat şerbetinden içiren babasından hilafeti aldı ve şu anda vazifesini devam ettirmektedir.¹³⁶

Burada Muhammed Eminoglu'nun şeyhi Şeyh İmam Kosan hakkında bilgi vermeyi gerekli gördük. Zira Şeyh İmam Kosan Urfa'ya büyük hizmetleri geçen bir zattır. Urfa'nın Fransız işgalinden kurtulmasında diğer tarikat şeyhleriyle birlikte büyük bir mücadele verir. Tarikat şeyhlerinin Fransızları Urfa'dan atmak için başlattıkları mücadele Suruç ilçesindeki ehl-i tarikat tarafından organize edilerek kısa zamanda bütün Urfa'da tesirini gösterir. Urfa'da Fransızlara karşı yürütülen millî mücadelenin omurgasını Suruç ilçesinde bulunan ve yıllarca tasavvuf ve Kâdirî tarikatının geleneğini sürdüren Şeyh Nebi ailesinin bu dönmemdeki temsilcisi olan Şeyh Hasan yürütmüştür. Şeyh Hasan, halk arasında “Şeyh Hasan Şeyh Nebi” olarak bilinmektedir. Fransızlar Urfa'ya işgal amacıyla geldiklerinde onlara karşı ilk teşkilatlanmayı kendi evini karargâh yapan ve burada mücadeleyi sevk ve idare eden Şeyh Hasan'dır. Şeyh Hasan, fahri olarak kurduğu bu teşkilatın başına Şeyh Nuh isimli zatı getirir.¹³⁷ Şeyh Hasan, mücadeleyi sadece müridleriyle değil, topyekûn olarak bütün halkı dâhil ederek başlatır. Öncelikle aşiret reislerini toplayarak onları bu konuda örgütlemeye gider. Yörenin nüfuzlu Berâzi aşiretinin liderleri olan Bozan Beg ve Hurço Beg ile konuşur. Onlar da bütün güçleriyle bu savaşta Fransızlara karşı mücadele edeceklerine dair söz verirler. Şeyh Hasan, diğer taraftan önemli bir siyaset güderek, Fransızlardan aldığı vaatlerle onlarla anlaşan ve para yardımıyla bulunan Getik aşiretinin reisi Besravî Ağa ile konuşup bu kutsal mücadelede hep birlikte hareket etmelerinin gerektiğini anlatır. Besravî Ağa'ya bu savaşta galip

¹³⁶ Mustafa İnce, *Röportaj*, Şanlıurfa, 2021.

¹³⁷ Urfa'da tasavvuf ve tarikatlarının vermiş olduğu mücadele resmi kayıtlarda mevcut değildir. Bu konuda yapmış olduğumuz saha araştırmasında elde ettiğimiz bilgilerin genelini, camiu't-turûk bir anlayışla tarikat kültürünü yaşayan ve yaşatmayı gaye edinen “el-Mevlevî” lakabıyla tanınan Urfa halkı tarafından hayırla yâd edilen tasavvuf ehli Halil Taşkın Efendi'nin oğlu Abdülhekim Taşkın Efendi'den öğrendik. Kendileri, atadan, dededen kadîm bir tasavvuf ve tarikat geleneğine sahiptirler. Kâdirî, Nakşî ve Mevlevî tarikatlarından icâzetli olan Abdülhekim Efendi, idare ettiği vakıfla hem tasavvuf ve tarikat kültürünü yaşatmakta hem çeşitli sanat dallarıyla uğraşarak birçok sanatkar yetiştirmekte hem de Türkiye'nin hemen hemen tüm illerine sakalı şerif muhafazalarını büyük bir sanata işleyip göndererek büyük bir hizmet ifa etmektedir. Abdülhekim Taşkın Efendi, kendi gayretiyle inşa ettiği özel tasavvuf müzesiyle Türkiye'de bir ilki de gerçekleştirmiştir. Özel müzesinde, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait birçok mübarek emanetin yanı sıra tarihte yaşamış birçok önemli zatın ve tasavvuf erbabının kıymetli eşyalarını da bu müzede muhafaza ederek İslâm geleneğine hizmet etmektedir.

gelmeleri için ilkin Urfa'daki Fransız komutanı öldürmelerinin gerekliliğini söyler. Besravî de Fransız komutanı akşam evine davet edeceğini ve komutan davete geldiğinde tuzak kurup öldürebileceklerini söyler. Fakat bu görüşmede Şeyh Hasan, Besravi'nin niyetinin kendilerini tuzağa düşürmek olduğunu anlayınca, davet gerçekleşmez. Şeyh Hasan'ın bu daveti kabul etmemesinin hikmeti daha sonra Fransızların Besravi'ye kendilerine olan sadakatinden dolayı kendisini madalya ile ödüllendirmesiyle anlaşılır.¹³⁸

Şeyh Hasan, Fransızlara karşı ilk mücadelesini Suruç'ta başlattıktan sonra mücadelenin karargâh merkezini Urfa'ya taşır. Urfa'daki Karameydan Camii karargâh merkezi olarak seçilir. Urfa'da Fransız işgaline karşı başlatılan savaşta Şeyh Hasan'ın üstlendiği kutsal görev tarihe mührünü vuran bir harekâttir. Nitekim Şeyh Hasan'ın görevlendirmesiyle mücadelenin komutanlığına getirilen Şeyh Nuh, bugün Suriye topraklarında bulunan Kobanî (Kompany) köyünde bulunan ve Fransızlara silah sevkiyatını sağlayan tek yol olan demiryolunun kontrolünü mürîdleriyle birlikte ele geçirir. Fransızlara gidecek silah ve erzakın sevkiyatını engeller. Fransızların can damarını keserek onlara gidecek olan silahları ve diğer ihtiyaç gereklerinin ulaşımını engelleyerek düşmana en büyük darbeyi vurur.

Şeyh Hasan'ın Suruç'ta başlatıp bütün Urfa bölgesine yaydığı bu direnişin yanında Suruç'taki diğer tarikat şeyhlerinden olan Rifâî Şeyh İmam Kosan, Şeyh Nehsan aynı kararlılık ve mücadele azmini göstererek Urfa'nın kurtuluş mücadelesine büyük bir katkı sağlarlar.¹³⁹

Bu dergâha mürîd kabul etmenin belli bir usulü vardır. Dergâha gelen kişi her yönüyle temizlenerek gelir yani maddi/manevi olarak temizlenir. İntisab eden kişiye tatlı sevip sevmediği sorulur ve ona göre bir şerbet hazırlanır. Daha sonra şifa ayeti okunur. Karşısında oturanın anlaşma yapılana kadar elinden tutulur. “Beni şeyhliğe babalığa kabul ediyor musun?” sorusuna alınan olumlu yanıtın sonra kendisine özel hazırlanan şerbetten içer. 3 defa beline dokunur ve belli sözler söylendikten sonra kişi mürîd olur. Mürîde belli tesbihat verilir. Mürîd 100

¹³⁸ Ali Tenik, “*Milli Mücadele Yıllarında Urfa'da Tasavvuf ve Tarikatlar*” (III. Uluslararası Osmanlı Sancağından Cumhuriyet Kentine Urfa Tarihi Sempozyumu 06-08 Nisan 2018, Şanlıurfa: Şanlıurfa: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, 2018), 215.

¹³⁹ Tenik, “*Milli Mücadele Yıllarında Urfa'da Tasavvuf ve Tarikatlar*”, 217.

defa Estağfirullah, 200 defa Kelime-i tevhîd, 200 defa Allah, 100 defa Allah Hayy ve 100 defa Salavatı şerif çeker. Tesbihat her gece yatsıdan sonra sabahtan önce yani gün doğmadan çekilmesi gerekir. Kişi bu evrâd ve ezkârı her zaman kendi şahsî olarak yapar. Mürîdin uyması gereken belli vazifeleri vardır. Bunlar; Riyadan uzak duracak, çalgılı düğünlere katılmayacak, kahvehanelere gitmeyecek, Allahın hoşnut olmadığı hiçbir fiilde bulunmayacak. Genel zikirleri pazartesi ve perşembe günleri cehri olarak yapılır. Zikir öncesinde hadis, tefsir, siyer sohbetleri yapılır. Kandil gecelerinde de tesbihatlar okunur. Ya Kayyum, Ya Latif gibi Zikirlerini def eşliğinde yaptıkları zaman memduhî olarak isimlendirilen yani ayakta kol kola girerek halka halinde yapılır. Zikir yapılırken genelde tefekkür edilmesi ve dikkat dağılmaması için ışıklar kapalı olur. Def zikrine geçildiğinde ise ışıklar açılır ve memduhi yapılır, ilahiler eşliğinde devam edilir. Mustafa İnce tekke olarak kullandığı evinde hanımlarında sohbetten ve zikirden istifade etmeleri için evinin belli köşelerine hoparlörler döşetmiş ve bu şekilde sohbetten kadınlarında istifade etmelerini sağlamış. Kadınlar da zikirlerini bireysel olarak sessiz bir şekilde yapar.¹⁴⁰ Mustafa İnce dergâhında mürid kabul etme usulü ve yapmış oldukları zikirler Rifâî tarîkatında da uygulanma açısından bir farklılık bulunmamaktadır. Bu dergâhta uyulması gereken kurallar diğerlerine nazaran daha katıdır.

Mustafa İnce, diğer tarîkatlar ile münasebetleri olmadığını, Rifâî tarîkatından olsalar bile yalnızca kendi dergâhlarında işleriyle meşgul olduklarını söyledi. Tekkelerin artmasının da sıkıntılı bir durum olduğunu sözlerine ekledi. Burhan olayından bahseden Mustafa İnce, çocukluğunda da çoğu kez şahit olduğu babasının burhan halinden birkaç olayı aktardı. Babası yanan kömüre eli ile dokunur ağzına atar ve kendisine sıcaklığı tesir etmezdi. Bir gün sohbette bulunan ve burhan olayını yaşayan bir mürîd, ateşten kömürü çıkarıp ağzına atar ve ağzı fena halde yanar ve şişer. Bu durumu yaşayan mürîd, ağzının yanmasının sebebini Mustafa İnce'nin babasına sorar ve şu cevabı olur: “Burhan halinin yaşanması için kişinin belli bir hal üzere olmasını, vücudu şişle terbiye olayının sadece belli bölgelere ya yanağa veya göbeğe yapılabilir. Çünkü diğer bölgelere uygulanırsa o kişinin ölümüne sebep olabilir.”¹⁴¹ Bu konuda dergâh Ahmed er-Rifâî'nin

¹⁴⁰ Mustafa İnce, *Röportaj*, 2021.

¹⁴¹ Mustafa İnce, *Röportaj*, 2021.

istikâmetine dikkat etmektedir. Ahmed er-Rifâî’de geldiğ iddia edilen bu konudaki görüşler şu şekildedir: “Bir ayet-i kerimede Cenâb-ı Allah, “Allah rahmeti dilediğine verir”¹⁴² buyuruyor. Allah dilediğine rahmetinden özellikler verir, velîler Hakk’ın rızasını kazanan kişilerdir fakat neticede kuldurlar. Kulluktan farklı bir derecede onları görmek şirktir. Allah dilerse bir anda onların gözünü kapatır, dilerse onlara kerâmet verir, kerâmetin ise velinin elinden ortaya çıktığına inanmamak gerekir. Öyle ise, sakın ola ki, Allah’ın kudretini merhamete muhtaç olan kulunun eline teslim etme. Kul Allah’ın rahmetine muhtaçtır. Allah ona verir, o kul da Allah’ın emri ile tasarruf eder.”¹⁴³

Mustafa İnce dergâhın da burhan olayı oldukça benimsenmiş ve kendi de bu hâli yaşadığını belirtti. Ahmed er-Rifâî keramet ve havârik denilen davranışların noksanlık alameti olduğunu, bu tür olağanüstü şeylerden kaçındığını ve bu olaylara önem atfetmenin doğru bir hareket olmadığını davranışlarıyla ve sözleriyle göstermiştir.

Rifâî âyin ve merasimlerinin özelliği olarak görülen havârik ve burhan, ateş içine girmek, elle ateş tutmak, “gül” denilen kızgın demir parçasını diliyle yalayarak soğutmak, vücudun belirli bölgelerine tığ, şiş, hançer vb. şeyler saplamak, zararlı ve zehirli hayvanlar ile oynamak şeklindeki bazı fiiller icra edilir. Yalnız burhan tarîkatın illeri gelenleri tarafından da ifade edildiği gibi, “Tarîkatın sır ve bereketlerinden olup, bu keyfiyet mürşidin izni ile Hz. Gavs Ahmed er-Rifâî’nin hizmetinde kayrılmış bulunanların hepsinde sâridir.”¹⁴⁴ Bundan da anlaşılacağı üzere Ahmed er-Rifâî de insanların Hakk’ın nefhasından ruh taşımalarından dolayı kendilerinden olağanüstü hallerin mevcut olduğunu bazı sözlerinden ifade etmektedir. Fakat kendisi Rifâîlerin bugün yaptığı “burhan” olaylarına iltifat etmemiş bundan dolayı da insanlar onun bu hallerine şahit olmamışlardır. Fakat kendisine olağanüstü bu olayların lütfedildiğini bazı şiirlerinde bahsetmektedir;

“Ateşin alevleri yükseldiği sırada zikredince mahlûkatın Rabbi’nin izni ile alevler benim için sakinleşir.”,

“Eğer bir ateşe ismim anılacak olsa asla alev alev yanmaz.”,

¹⁴² el-Bakara 2/105.

¹⁴³ Sayyadî, *Rifâî Yolunun Esasları*, 25-26.

¹⁴⁴ Tahralı, “*Rifâîyye*”, 308-309.

“Rabbim bana dedi ki: İşte şu an güvenlik içinde sin. Sen yırtıcı hayvanlar(sibâ’) üzerinde büyük bir hükme sahips in.”,

“Yırtıcı hayvan benim hallerimi bilir ve tanır. Ormanlarda arslanlar benim hizmetkârlarımdan korkarlar.”¹⁴⁵

Bunun gibi daha birçok beyitte her ne kadar ilk kaynaklarda bahsedilmemiş olsa da olağanüstü haller sonra ki silsilesinde belirleyici olmuştur. Bu tarz hallerin M.Fuad Köprülü’nün de belirttiği üzere Moğollar tarafından Abbasilerin yıkılmasından sonra Rifâilerde ortaya çıkmasını yalnızca “Şamanist” tesirlerle açıklamak mümkün değildir.¹⁴⁶

Ahmed er-Rifâî’nin olağanüstü haller hususunda “Kim ki övünme ve kendisine hüsnü zan olunmak özellikle para kazanmak için kerametler ve olağanüstü haller gösterir ve velilerin burhanlarını ifşa ederse, ben ondan uzağım(berîyim); âhirette o benim düşmanım ve ben onun düşmanıyım” şeklindeki sözüyle kendisine tabii olanları uyardığı görülmektedir. Bu olağanüstü haller Peygamber mucizeleriyle de irtibatlandırılmaktadır. Onlara göre, ateşe girip hiç zarar görmemek ve etkisini hissetmemek İbrâhim aleyhisselâmın; yılanları el ile tutmak, Mûsâ aleyhisselâmın, zehir içip kendilerine bir zarar gelmemesi, kılıç ve hançer yaralarının bir göz açıp kapatma anında iyileşmesi ve yok olması Peygamber efendimizin mucizeleri arasında mevcuttur. Bu tür olayların ashapta da bulunduğu bilinmektedir. Hâlid el-Mahzûmî zehir içtiği halde vücuduna bir zarar gelmemesi örnek verilebilir.¹⁴⁷

2.5. SAYYÂDÎ KOLU BİRECİK ŞUBESİ

Şanlıurfa’nın Birecik ilçesinde ikamet eden kendi ismini ve şeyhinin ismini paylaşmak istemeyen Rifâiyye tarîkatı müntesibiyle yaptığımız görüşme de genel de Rifâiyye tarîkatı özel de ise Sayyâdi kolu esasları hakkında bilgi verdi. Tarîkat esasları ise; hurafe ve bidatlerden uzak kalmak, riyadan uzak ibadet etmek, mâsivâ denilen dünyevî şeylere bağlanmamak, zevk ve sefaya esir düşmeyen bir nefis, ihlas ve samimiyetle amel edip kimsenin kusurunu araştırmamaktır. Sayyâdiye kolunun kendilerince bilinen genel olarak temellerini ise şu şekilde sıraladı; Allah’ın birliğine iman etmek, dini sorumlulukların ana

¹⁴⁵ Tahralı, “Rifâiyye”, 309.

¹⁴⁶ Tahralı, “Rifâiyye”, 309.

¹⁴⁷ Tahralı, “Rifâiyye”, 311.

kaynağını bilmek, Hz. Peygamber'in sünnetine bağlı kalmak, sürekli zikir etmek, kalbe gelen vesveselere dikkat etmek, Allah'ın yarattığı mahlûkata muhabbet beslemektir. Ayrıca İslâm büyüklerinin çerçevededikleri inanç sistemine bağlı kalmak, Peygamber Efendimizin sahabelerine hürmet etmek, kadere iman etmek, hayrın ve şerrin Allah'tan olduğuna iman etmek, kâinat ve varlıklar hakkında derin düşündürmektir. Bunların yanı sıra, dostlarla açık zikir, Peygamberimizin ahlâkı ile ahlâklanmak, ilim tahsili peşinden koşmak ve Kur'an'ı çokça okumak, şöhretten ve halktan farklı gösterecek giyim ve kuşamdan uzak durmak, gereksiz ve boş konuşmayı terk etmek ve dine sonradan koyulan şeylerden yani bid'atlardan uzak durmaktır.

Tarîkate giriş esaslarını, tarikat mensubu olmak isteyen kişinin dikkat etmesi gereken hususlar ise şunlardır: Kişi aşırılıklara kaçmadan verilen emirleri yerine getirmeli, ibadet vb. dini görevlerini yerine getirmeyi sürdürmelidir. Hakk'a götürmeye çalışan ilim ve marifet ehli kimselerin sohbetinde daima bulunmalı, gururlu ve kendini beğenmiş kimselerin yakınlığından sakınmak, edepli olmalı ve her hareketinin daima Allah'ın gözetiminde olduğu bilincinde olmalıdır. Tarîkate mensup olmak isteyen bir kişi bu saydığımız esaslara dikkat ederek, tarîkate girme isteğini şeyhe iletmeli şeyhten de olumlu cevap gelirse, kişi öncesinde abdest almalı ve kendisine ikram edilen şerbetten içmeli. Daha sonra kendisine Hz. Peygamber'in hâlini yaşayarak yerine getireceksin yani sünnet üzere bir hayat yaşayacaksın denir. Günahlarından tövbe etmesi gerektiği söylenir. Mürşid ardından mürîdin durumuna göre mürîde ilk olarak, en az 100 Estağfirullah, 100 kelime-i tevhîd, 100 Salavat- şerif, 500 lafza-i celil zikrini çekmesi söylenir. Mürîdin hâline göre bu sayı arttırılabilir. Zikir sayılarının değişiklik göstermesi hususu genellikle mesleki bir yoğunluk, çalışmaya bağlı olarak esnafın memurun vs. durumuna göre belirlenir. Bununla birlikte zikirler bazı mürîdlerde tahmin edilmeyen sonuçlar doğurabilmekte bu durum ise şeyhe bildirilir. Müntesip olmak isteyen kişi tövbe ederek eski alışkanlıklarını terk etmiş bir şekilde yeni bir hayata başladığının bilincinde olmalı. Dolayısıyla zikir çekerken de bu bilinç üzerine olmalı. Şayet bu olmazsa kişi kendisinden beklenen hale bürünmesi de imkânsız olacaktır. Bu bilinçte olmak aslında kişinin hayatında bir dönüm noktası olacaktır ve yaşantısını da bunun üzerine bina edeceğinden bu oldukça önemlidir. Tabi bu geçiş süreci kendisi için kolay olamayacağından bunu da süreci de sarsıntısız bir şekilde geçirmesi gerekir. Bu süreç içerisinde şeyhten

yardım alması ve müntesipler ile irtibatta olması kendisini için faydalı olacağından onlarla irtibatını koparmamalıdır. Benim adıma her şeyi şeyh efendi yapar şeklinde bir düşünceye kapılmamalıdır. Çünkü İslâm amel ve fiile bakar. İslâm da birinin günahı sebebi ile kimse hesaba çekilmeyeceği gibi, başkasının amelinin de kimseye faydası olmaz. İntisab da amaç İslâm'ın yaşanmasıdır, dolayısıyla kişiyi ilim ve amelden alıkoyacak bir intisab anlayışı yanlıştır. Bu konuda Ahmed Rifâî'nin şu sözü de manidardır; “Adam o dur ki, şeyhiyle övünen değil, şeyhi kendisi ile övünendir.” Bu manalı sözden çıkaracağımız sonuç şudur ki, mürîdin çok çalışması ve yukarıda zikrettiğimiz hususları hassasiyetle yerine getirmesi gerekir.

Peygamber Efendimiz (sav) sahabelerini sohbet ile yetiştirmiştir. Dolayısıyla kişinin ahlak eğitimi ve manevi terbiyeyi alabilmesi için bir mürebbiye ihtiyaç vardır. Bu mürebbinin de kâmil bir insan olması gerekmektedir. Mürebbinin kişi üzerinde sözleri etkili olduğu kadar hal ilmiyle de kişiye örneklik teşkil etmektedir. Eğitimin en etkili şeklide örneklik teşkil etmektir. Zikir sohbetlerini cuma geceleri yatsı namazından sonra müritler bir halka teşkil edecek şekilde yan yana oturarak yaparlar. Zikir öncesinde bazen şeyh ile mürîdler arasında dini sohbet de gerçekleşebilir. Zikir halkası tamamlandıktan sonra ise çeşitli meseleler ortaya atılarak tartışılır. Sonrasında ise zikre geçilir. 3 ihlâs 1 fâtiha okunduktan sonra gözler kapatılır. Toplu olarak açıktan pişmanlık kelimesi “Estağfirullah” çekilir ve zikir devam ederken ayağa kalkılır. Toplu olarak 100 defa “kelime-i tevhîd,” 100 defa “illallah,” 100 defa Allah lafzı, 100 defa “Allahu Hayy” çekilir ve göz açılır. Son olarak salavatı şerif getirilerek şeyh ve şeyhinden sağından başlayarak sola doğru tokalaşmak suretiyle herkes yerine geçer. Kur'an'da ayetler okunur, dua edilir ve zikir sohbeti bu şekilde bitirilmiş olur.

Cezbe hakkındaki görüşlerine değinecek olursak, cezbenin Allah'ın velisine bir ihsanı olduğunu dolayısıyla kişinin elinde bir şey olmadığını söyler. Allah'ın sevdiği kişinin kalbinden perdeyi kaldırıp rıza makamına yükseltmesidir şeklide tanımlar. Kişinin Allah dışında her şeyi unutarak kendinden geçme halidir. Fakat cezbe cinnet ile karıştırılmamalıdır. Âlimler taşkınlık türü cezbeleri zaaf alameti olarak görmüştür. Sohbetlerinde cezbe halinin yaşandığını ifade eden mürîd, cezbenin ne zaman geleceği bilinmediğinden sürekli yaşanan bir durum olmadığını da altını çizdi.

Burhan konusuna yaklaşımları diğer dergâhlardan farksız değildir. Mürîd, Ahmed er-Rifâî'nin "*el-Bürhanü'l-Müeyyed*" adlı eserinden kerâmet bahsini okudu: "Kardeş! Sakın keramet göstermekle sevinmeye kalkışma bu hususta ben çok çekingenim. Çünkü bütün veliler kerâmet izhar etmekten çekinmişlerdir. Kardeş! Kerâmet bu kerâmeti ihsan eden Zat-ı Ecelli Ala'ya nisbetle muhteremdir. Bize nisbetle değil. Çünkü bu insana çok cömert olan Hak Teâla tarafından lütfedilince büyük ve şerefli olmuştur. Kalpler onu saygısıyla kabul edip almışlardır. Bu, kula izafe edilince tabii ki o şan kalmamaktadır. Allah tarafından mahlûkat tarafına nispet etmesinden dolayı korkuluyor. Olgun insan kerametten korkar. Filhakika o öldürücü bir zehirdir." Ahmed Rifâî'nin tasavvuf anlayışıyla günümüz Rifâîlerinin tasavvuf hâlleri birçok konuda uyuşmamaktadır. Dolayısıyla bu durum da Ahmed Rifâî'nin istikâmetinde yaşadıklarını iddia edenler, Ahmed Rifâî'yi gerçek manada anlayamamaktan ve okuyamamaktan kaynaklandığı rahatlıkla söylenebilir. Mürîd kendi dergâhlarında vücuda eziyet etme olayı olan burhan ritüelini uyguladıklarını belirtti. Şeyhleri kendilerine; "Eğer şişleri kullansanız bile, onu kendinize mal etmeyin. O Allah'ın bir lütfudur" telkinde bulunur. Şeyhlerinin bu hususta kendilerine tavsiyesi ise, eğer şiş vb şeyler kullanırsanız manevi olarak yükselemezsiniz öncelikle istikâmetinizi düzeltin ve doğru yolda yürüyün.

SONUÇ

Tasavvuf, diğ er ilimlerden farklı bir yol takip ederek, insanı bütün boyutlarıyla ele alıp ilâhî terbiye ile eğ iten bir ilimdir. Tasavvufun müesseseleri olan ve farklı coğrafyalarda hizmet veren tarîkatlar, Anadolu'da da yüzyıllarca önemli hizmetlerde bulunmuş ve ciddi manada müntesip bulmuşlardır. Çalışmamızın konusu olan Rifâiyye tarîkatı ise, Urfa'da Kâdiriyye ve Nakşibendiyye tarîkatların ulaştığı halife ve mürîd sayısına ulaşmamış olsa da halkın rağbet gösterdiği tarîkatlardan birisidir.

Rifâiyye tarîkatı ile ilgili yapmış olduğumuz araştırma neticesinde, bu tarîkat Şanlıurfa'da varlığını yıllarca devam ettirerek halkın belleğinde silinmeyecek bir iz bırakmıştır. Günümüzde de farklı dernekler ve kuruluşlarla Rifâiyye tarîkatının kültürünü ayakta tutmaya çalışan dergâhlar varlıklarını sürdürmektedirler. Yaptığımız çalışmada Rifâiyye tarîkatının Şanlıurfa'da Kâdiriyye ve Nakşibendiyye tarîkatları kadar geniş bir alanda yayılma göstermediği bilgisine ulaştık. Rifâiyye tarîkatı mensupları bu bölgede Ahmed er-Rifâî'nin yaşadığı tasavvufi anlayışı çerçevesinde ve kendisinin hâline uygun bir şekilde irşad faaliyeti sürdürdükleri iddiasındadırlar. Fakat bu iddiaları onların icra ettikleri zikir erkânına bakıldığında pek doğru değildir. Bu tarîkatın bazı uygulama ve ritüelleri zamanla diğ er tarîkatların uygulamalarında olduğu gibi değişikliğ e uğ ramış, kendi içerisinde diğ erik ş ubeler meydana gelmiştir. Bu ş ubelerin her birinin metodu bazen diğ er ş ubeler ile ç eliş ebilmektedir. Her ş ube ya da dergâh, kendi ş ubelerinin ana ş ube olduğunu diğ er ş ubelerin ise yanlı ş uygulamalar içinde oldukları iddiasında bulunmaktadır. Urfa'da zamanla oluşan ş ubelerin, halk üzerinde de belli bir etki bırakmış olduklarına birebir yaptığımız görüşmeler neticesinde fark ettik.

Urfa Rifâiyye tarîkatı dergâhlarında kadına bakışları, burhan hakkındaki görüşleri ve dergâhlarında uygulamış oldukları zikir ve uygulamalar hakkında değerlendirmeler yapma imkânı da bulduk. Bu değerlendirme sonrası görüşme yaptığımız şahısların Ahmed er-Rifâî hakkında yeterli bilgi sahibi olmadıklarını dolayısıyla bazı konularda yetersiz kaldıkları açıkça fark ettik. Bu durum doğal olarak yeterli düzeyde bilgiye ulaşmamızda bizi bir hayli yordu. Özellikle burhan hususunun Rifâî dergâhlarında farklı bir şekilde algılandığını Ahmed er-Rifâî'nin

aslında benimsemediği ve uygulanmasını doğru bulmamasına rağmen bu dergâhlarda burhan uygulanmasına şahit olduk. Ahmed er-Rifâî'nin tasavvufi hayatında burhan uygulamasının o dönemde hiç konuşulmadığı daha doğrusu burhanın çok sonraları tarîkatta ilave edilen bir ritüel olduğunu ve kesintisiz uygulanan burhanın belli bir tarihten sonra hemen hemen bütün dergâhlarda uygulandığına dair bir bilgiye ulaştık.

Halk arasında bu tarîkatla ilgili genel kanı, Rifâiyye denilince ilk olarak debbus vurma, ateşe dokunma, şiş sokmak gibi ritüeller akla gelir. Bunun da en büyük sebebi tarîkat mensuplarının mensubu buldukları tarîkat hakkında yeterli düzeyde bilgi sahibi olmamalarından kaynaklı olduğunu düşünüyorum. Bir diğer husus ise, görüşmelerimi yaparken kişilerin bizi kabul etmelerinde biraz zorluk yaşamış olmamdı, bu durum da kendilerinin aslında dergâhları hakkında konuşmaktan bilgi vermektan hoşlanmadıklarını ve sırlı bir grup olduklarını da söyleyebiliriz. Dolayısıyla bu gibi sebeplerden ötürü tezim, belli düzeyde ulaşabildiğim dergâhlara ait bilgileri muhtevindir.

Bu çalışmamızda özellikle Rifâiyye tarîkatının Urfa'ya gelişini ve burada yayılma gösteren dergâh ve şeyhlerine ulaşmaya çalıştık. Urfa'da daha ziyade Sayyâdî kolunun yaygınlık gösterdiği fakat yine de görüşme yaptığımız kişilerin müntesip bulunduğu kol ve silsilelerinden habersiz olduklarına da çalışmalarımız sonucunda ulaştık. Bu dergâhların ritüellerinden ve faaliyetleri üzerinde durduk. Kısıtlı imkânlarla ve dünyada baş gösteren salgın sebebi ile de belli sayıda ulaşabildiğimiz dergâhlar ve müntesipleri hakkında vermiş olduğumuz bilgilerden istifade edilebilmesini umuyorum.

KAYNAKÇA

- Akbıyık, Abuzer. *Şanlıurfa Halk Müziği*. Şanlıurfa : Şanlıurfa Valiliği, 1999.
- Akbıyık, Abuzer. *Şanlıurfa Sıra Gecesi*. Şanlıurfa: Elif Matbaası, 2006.
- Ali b. Hasan Vâsitî. *Hulâsatü'l-ıksir*. Kahire: Matbaa-i hayriyye, 1306.
- Alpay, Bedri. *Şanlıurfa Şairleri*. Şanlıurfa: Dal Yayıncılık, 1986.
- Aslan, Ahmet. "Sabık el-Berberî'nin Hayatı ve Ömer b. Abdülaziz'e Yazdığı Nasihat İçerikli Kasidesi". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (Aralık 2006).
- Avcı, Necati. "Harran ve Bilinmeyen Harranlı Din Alimleri". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/8 (1992), 267-272.
- Babinger, Franz - Fuad Köprülü. *Anadolu'da İslamiyet : İslam Tedkikatını Yeni Yolları*. İstanbul : İnsan Yayınları, 1996.
- Battuta, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b Abdullah İbn. *Rihletu İbn Battuta*. Beyrut, 1977.
- Buzpınar, Ş.Tufan. "Sayyâdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 36. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009.
- Cami, Ebü'l-Berekat Nureddin Abdurrahman b Ahmed b Muhammed. *Nefehâtü'l-üns min hazarâti'l-şuds*. İstanbul : Marifet Yayınları, 1993.
- Cübeyr, Ebü'l-Hüseyin Muhammed b Ahmed İbn. *Rihletu İbn Cübeyr*. Beyrut : Dâru Sadır, 1964.
- Çağatay, Neşet. *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997.
- Çelebi, Evliya. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. İstanbul : Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- Davudi, Şemseddin Muhammed b Ali b Ahmed. *Tabakatü'l-müfessirin*. Kahire : Mektebetu Vehbe, 1972.
- Eflaki, Arifi Ahmed. *Ariflerin Menkıbeleri*. İstanbul : Hürriyet Gazetesi, 1973.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet. *Türk Musikisi Antolojisi (Dini Eserler)*. İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1942.
- Erken, Veysi. *Ahilik : Bir Sivil Örgütlenme Modeli*. Ankara : Seba Yayınları, 1998.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki. *Günün Işığında Tasavvuf, Tarikatlar, Mezhepler Tarihi*. İstanbul: Geçit Kitabevi, 1987.

- Fârûsî, Ebü'l-Abbas İzzeddin Ahmed b İbrâhim b Ömer. *İrşadü'l-müslimin li-tarikati şeyhi'l-müttakin*. Dârü't-Tıbâati'l-Âmire, 1307.
- İşıltan, Fikret. *Urfa Bölgesi Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 1960.
- Işın, Ekrem. "Rifâîlik". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul, 1994.
- İbnü'l-İmad, Ebü'l-Felah Abdülhay b Ahmed b Muhammed. *Şezeratü'z-zeheb fî ahbari men zeheb*. Beyrut : Dâru İbn Kesir, 1991.
- İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafs Siraceddin Ömer b Ali b Ahmed. *Tabakatü'l-evliya*. Beyrut : Dârü'l-Ma'rife, 1986.
- Kara, Mustafa. *Tasavvuf ve tarikatlar tarihi*. İstanbul : Dergah Yayınları, 2016.
- Karakaş, Mahmut. *Şanlıurfa Evliya ve Âlimleri*. Şanlıurfa : Şanlıurfa Belediyesi, 2. bs., 2010.
- Karakaş, Mahmut. *Urfa'da Tasavvuf İzleri*. Ankara: ŞURKAV Yayınları, 2017.
- Karamustafa, Ahmet T. *Yesevîlik, Mevlevîlik, Kalenderîlik, Vefâ'îlik ve Anadolu Tasavvufunun Kökenleri," Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sûfiler*. ed. Ahmet Yaşar Ocak. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2005.
- Kenan, Abdülhalim. *Ahmed er-Rifai*. Dârülhilâfetilaliyye : Matbaa-i Âmire, 1340.
- Korkusuz, M. Şefik. *Diyarbakır Velileri*. İstanbul: Kent Yayınları, 2004.
- Köprülü, Fuad. *İlk Mutasavvıflar*,. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 3. Basım, 1976.
- Köprülü, Fuad. *Osmanlı Devleti'nin kuruluşu*. Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1959.
- Köprülü, Fuad. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1976.
- Küçük, Hasan. *Osmanlı Devletini Tarih Sahnesine Çıkaran Kuvvetlerden Biri : Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Müsbet Tesirleri*. İstanbul : TÜRDAV, 1980.
- Küçük, Sezai. *Mevleviliğin Son Yüzyılı*. İstanbul : Simurg Yayınları, 2003.
- Martin, B.G. *Muslim brotherhoods in nineteenth-century africa*. Nev york, 1976.
- Mehmet Es'ad Efendi. *Atrâbü'l-Âsâr fî Tezkiret-i Urefâi'l-Edvaî*,. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi: Türkçe Yazmalar, nr. 6204.
- Özbek, Mehmet. "Şanlıurfa'da Halk Müziği". *GAP Gezgini Kültür, Sanat, Turizm ve Folklor Dergis* 2 (2006).
- Öztürk, Yaşar Nuri. *İslâm tasavvufunun ruhu ve tarikatler*. İstanbul : Yeni Boyut Yayınları, 1992.

- Reşat Öngören. *Osmanlılar'da Tasavvuf*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Sayyadî, Ebu'l-Hüda. *Rifai Yolunun Esasları*. çev. Mahmud Nedim (Aysoy) Er-Rifai. İstanbul: Bahar Yayınları, 2007.
- Şa'rani, Ebü'l-Mevahib Abdülvehhab b Ahmed b Ali Şa'rani Mısri. *et-Tabakatü'l-kübra*. thk. Ahmed Sa'd Ali. Kahire, 1957.
- Şeddâd, Ebû Abdullah İzzeddin Muhammed b Ali b İbrâhim İbn. *el-A'lakü'l-hatire fî zikri ümerai's-Şam ve'l-Cezire : Târîhu Lübnan ve'l-Ürdün ve Filistin*. thk. Sami ed-Dehhan. Dımaşk : el-Ma'hedü'l-Fransi li'd-Dirasati'l-Arabiyye bi-Dımaşk, 1963.
- Şeker, Mehmet. "Ahîliğin Anadolu'nun Sosyal ve Kültürel Hayatındaki Yeri". *Erdem Dergisi Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı* 8/2 (1996).
- Şeşen, Ramazan. *Harran Tarihi*. Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı, 1993.
- Şeşen, Ramazan. *Selahaddin Eyyubi ve Devlet*. İstanbul: Bilge Kültür ve Sanat Yayınları, 2018.
- Taescner, Franz. "'Akhi', Encyclopedia of Islam I". London, 1990.
- Tahrallı. "Rifâiyye". ed. Semih Ceyhan. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2. Basım, 2018.
- Tahrallı, Mustafa. "Ahmed er Rifâi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1989.
- Tahrallı, Mustafa. "Rifâiyye". ed. Semih Ceyhan. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2018.
- Taş, Yasin. *Kadı Sicillerine Göre XIX. Asrın İkinci Yarısında Urfa'da Sosyal Hayat*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Tenik, Ali. "Hayât b. Kays el-Harrânî'nin Döneminde Tasavvuf ve Harrânî'nin Tasavvufî Kişiliği". *I. Uluslararası İslâm Tarihi ve Medeniyetinde Harran Sempozyumu Kitabı*. Şanlıurfa, 2017.
- Tenik, Ali. "Milli Mücadele Yıllarında Urfa'da Tasavvuf ve Tarikatlar". Şanlıurfa: Şanlıurfa: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, 2018.
- Tenik, Ali. *Nâbî'ni Tasavvuf Düşüncesi," Şâir Nâbî Sempozyumu Kitabı*. Şanlıurfa: Şanlıurfa Belediyesi Yayınları, 2009.
- Tenik, Ali. "Sosyo-psikolojik Açından Zikir ve Şanlıurfa Dergâh Camii Örneği". *Tasavvuf Dergisi* 8 (2002).
- Tenik, Ali. *Tarihi Seyirde Urfa'da Yaşayan Tasavvuf Tarikatları*. İstanbul: Edessa Yayınları, 2018.

- Tenik, Ali. *Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2019.
- Tenik, Ali. “*Tarihsel Süreçte Urfa’da Ahîlik Geleneği*”, *Geçmişten Günümüze Şanlıurfa’da Dinî Hayat*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Tenik, Ali. *Tasavvuf ve Tarikatlarda Mûsikî: Urfa Tasavvuf Mûsikîsi Örneği*,” *Geçmişten Günümüze Urfa’da Müzik*. İstanbul: Gece Kitaplığı Yayınları, 2019.
- Tenik, Ali. “Urfa Kültür ve Medeniyet Tarihinde Tasavvuf ve Tarikatların Rolü”. *I. Uluslararası İslâm Tarihi ve Medeniyetinde Şanlıurfa Sempozyumu Kitabı*. Şanlıurfa, 2016.
- Tenik, Ali. “*Urfa’da Tekke ve Zâviyeler*,” *Geçmişten Günümüze Şanlıurfa’da Dinî Hayat*. ed. Yusuf Ziya Keskin. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Tenik, Ali. *Urfa’nın Mânevîyat Önderleri*”, *Geçmişten Günümüze Şanlıurfa’da Dinî Hayat*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf terimleri sözlüğü*. İstanbul: Kabcık Yayınları, 2012.
- Uzunlar, Aliye. *Anadolu ve İstanbul’da Rifâiyye’nin Sayyâdiyye Kolu, Basılmamış Doktora Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- Yücer, Hür Mahmut. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Zirikli, Hayreddin. *el-A’lâm*. Beyrut: Dârü’l-İlm li’l-Melayin, 1984.
- “1312 Tarihli Halep Salnamesi”.

RÖPORTAJLAR

Ahmed Rifâî, Röportaj, Şanlıurfa, 2021.

Abdulsamed Berşe, Röportaj, Şanlıurfa, 2021.

Mustafa İnce, Röportaj, Şanlıurfa, 2021.

